

ή κοινωνική έπιρροή των μειονοτήτων

για μία διασύνδεση των
επιπέδων ανάλυσης στην
Κοινωνική Ψυχολογία

του
Δρα Στάμου Παπαστάμου
Πανεπιστήμιο Γενεύης

* Η έργασία αυτή πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του συμβολαίου "Αρ. 1. 681.0.78 του Fonds National Suisse de la Recherche Scientifique.

Σκοπός του άρθρου αυτού είναι νά δείξει πώς ή Κοινωνική Ψυχολογία τείνει νά γίνει *Κοινωνιοψυχολογία*, μία αυτόνομη δηλαδή επιστήμη μέ καθορισμένα τά σύνορά της άπ' τίς συγγενικές της επιστήμες, τήν Ψυχολογία καί τήν Κοινωνιολογία. Πώς δηλαδή αὐτή ή σχετικά πρόσφατη επιστήμη πρέπει νά θέσει γιά στόχο της τή διάρθρωση των κοινωνιολογικών καί ψυχολογικών παραγόντων πού καθορίζουν κάθε κοινωνιοψυχολογικό φαινόμενο. Θ' αναφερθούμε λοιπόν σ' ένα συγκεκριμένο παράδειγμα (ειδικότερα, σ' όρισμένες έργασίες μας πάνω στην κοινωνική έπιρροή των μειονοτήτων), μέ τήν έλπίδα ότι θά γίνει έτσι σαφέστερο καί πιά χειροπιαστό τό σκεπτικό πού θ' αναπτυχθεί στίς επόμενες σελίδες.

Θ' αναφερθούμε επίσης στό γεγονός πού επισήμανε ό Doise (1976, 1978), ότι δηλαδή υπάρχουν στην Πειραματική Κοινωνική Ψυχολογία διάφορα επίπεδα ανάλυσης. Θά επιχειρήσουμε, πιά συγκεκριμένα, νά δείξουμε ότι ή διάρθρωση αυτών των επιπέδων ανάλυσης άποτελεί αναγκαία συνθήκη. Τόσο γιά μία γενικότερη θεώρηση τής πειραματικής κοινωνιοψυχολογικής μελέτης όσο καί γιά μία πληρέστερη κατανόηση μερικότερων προβλημάτων, σάν κι αυτά πού άφορούν τά φαινόμενα κοινωνικής έπιρροής (των μειονοτήτων, γιά παράδειγμα).

"Ένας άπ' τούς λόγους πού μās έκαναν νά διαλέξουμε αυτόν ειδικά τόν τομέα πειραματικής διερεύνησης στην κοινωνική ψυχολογία είναι, βέβαια, ότι του έχουμε ήδη άφιερώσει μεγάλο μέρος άπ' τίς προσωπικές μας έρευνες. Αυτό όμως πού στάθηκε καθοριστικό στην έπιλογή μας είναι τό γεγονός ότι ή προβληματική πού όδήγησε (κι επέτρεψε) στους κοινωνιοψυχολόγους νά προβούν σ' αυτές τίς σχετικά πρόσφατες μελέτες πάνω στην κοινωνική έπιρροή των μειονοτήτων, άποτελεί μία σαφή άπόδειξη του άνοίγματος πού μπορεί νά προσφέρει στην έπεξεργασία συγκεκριμένων προβλημάτων αὐτή ή διαρθρωτική άντιμετώπιση των επιπέδων ανάλυσης. Καί ειδικότερα, στην έπεξεργασία προβλημάτων πού είχαν φτάσει σ' ένα θεωρητικό άδιέξοδο, όπως ακριβώς τά προβλήματα τής κοινωνικής έπιρροής.

Σέ μία πρώτη φάση θά προσπαθήσουμε νά δείξουμε λοιπόν, πώς ένα καινούργιο θεωρητικό μοντέλο (τό «γενετικό» μοντέλο του Moscovici, 1976, 1979) άνοιξε νέους όρίζοντες στην ίδια τήν προβληματική τής κοινωνικής έπιρροής, καθώς καί πώς έγινε έφικτή ή διατύπωση του, χάρη σέ μία ένόραση πού άπ' τά ένδο- καί τά δια-ατομικά επίπεδα ανάλυσης όδηγήθηκε σ' άνώτερα επίπεδα, όπως τό διαομαδικό καί τό ιδεολογικό. Σέ μία δεύτερη φάση θά προσπαθήσουμε νά εξηγήσουμε γιατί αὐτή ή διαρθρωτική άντιμετώπιση ενός τόσο ειδικού τομέα διερεύνησης μās επέτρεψε νά βγούμε άπ' τό άδιέξοδο

στό όποιο είχε φτάσει μιά όρισμένη στιγμή ή θεωρητική και πειραματική έρευνα πάνω στην κοινωνική έπιρροή τών μειονοτήτων, ή όποια μās έδωσε έτσι την ευκαιρία να συνεισφέρουμε, έστω και στό έλάχιστο, στην ήδη ύπάρχουσα προβληματική γιά τίς μειονότητες, τή δράση τους και τούς φορείς τους.

“Όσο σχηματική κι άν φανεί ή πορεία πού σκοπεύουμε ν' άκολουθήσουμε έδω, θέλουμε νά πιστεύουμε ότι θά σταθεί ικανή ν' άπεικονίσει τήν αναγκαιότητα στό χώρο τής κοινωνικής ψυχολογίας μιάς τέτοιας διαρθρωτικής άνάλυσης, κι ότι θά τονίσει, άρκετά, τό έπειγον τού χαρακτήρα αυτής τής προσέγγισης.

Θεωρούμε, τέλος, ότι προτού μπουμε στό κύριο θέμα μας, έπιβάλλεται μιά σύντομη άναφορά σ' αυτά τά τέσσερα έπίπεδα άνάλυσης, τά όποια, κατά τόν Doise, διέπουν τό σύνολο τών κοινωνιοψυχολογικών θεωρήσεων, και τών όποιών ή διάρθρωση άξιοθετήθηκε αναγκαία συνθήκη γιά μιά καθάρα κοινωνιοψυχολογική ένδραση *άπαλλαγμένη άπ' τίς θεωρητικές και πειραματικές προϋποθέσεις* τών δύο συγγενών της έπιστημών. Προϋποθέσεις πού —καλό θά ήταν νά έπιμεινουμε σ' αυτό—δρουν άν μέχρι τώρα άνασταλτικά στην άνάπτυξη και θέσπιση μιάς αυτόνομης κοινωνιοψυχολογικής σκέψης.

1. έπίπεδα άνάλυσης στην κοινωνική ψυχολογία

“Ένα κοινωνιοψυχολογικό φαινόμενο μπορεί λοιπόν σύμφωνα μέ τόν Doise νά δέχτει (και δέχεται...) διάφορες έπεξηγήσεις ή άναλύσεις πού τοποθετούνται σέ διαφορετικά έπίπεδα. Πιό συγκεκριμένα, μπορούμε νά διακρίνουμε—σύμφωνα πάντα μ' αυτόν τό συγγραφέα—τέσσερα έπίπεδα άνάλυσης γιά τήν έρμηνεία *ένός και τού αυτού* κοινωνιοψυχολογικού φαινομένου.

“Άλλοτε οί κοινωνικοί ψυχολόγοι άναζητούν τήν έξήγηση ενός φαινομένου στίς διαδικασίες πού μπορούν νά μελετήσουν στό έπίπεδο τών άτόμων, και πού άφορούν τά συναισθήματα και τούς τρόπους έπεξεργασίας τών πληροφοριών πού δέχεται ό οργανισμός. “Άλλοτε πάλι προσπαθούν νά έξηγήσουν τό ίδιο φαινόμενο προσφεύγοντας στίς σχέσεις πού άναπτύσσονται μεταξύ δύο ή περισσότερων άτόμων. Σ' αυτήν τήν περίπτωση έχουμε νά κάνουμε άλλωστε μ' έκεينو τό έπίπεδο άνάλυσης πού, έδω και χρόνια, ή κοινωνική ψυχολογία θεωρεί «νόμιμο» προνόμιο της τό όποιο άποτελεί τήν έγγυηση τής ιδιονομίας της. Είναι σαφές ότι πρόκειται γιά μιά αντίληψη πού περιορίζει τήν κοινωνική ψυχολογία σέ μιά *Κοινωνική Ψυχολογία τών Μικρών Ομάδων* (πού χαρακτηρίστηκε έπίσης: *Δυναμική Ψυχολογία*).

Μαζί μέ τό πρώτο έπίπεδο άνάλυσης, αυτό τό δεύτερο έπίπεδο ενοήθηκε ιδιαίτερα άπ' τούς *παραδοσιακούς* κοινωνικούς ψυχολόγους: «Ένα με-

γάλο μέρος άπ' τίς διερευνήσεις τής πειραματικής κοινωνικής ψυχολογίας άντιστοιχεί, χωρίς άμφιβολία, σ' αυτό τό έπίπεδο άνάλυσης. Πολλοί συγγραφείς δέν διάστασαν άλλωστε νά βεβαιώσουν ότι τό καθαρό άντικείμενο τής πειραματικής κοινωνικής ψυχολογίας είναι άκριβώς ή μελέτη τών μεταβολών τής άτομικής συμπεριφοράς, μεταβολές πού όφείλονται στην παρουσία τρίτων ή στην άλληλεπίδραση μέ τρίτους. Γιά μās, πρόκειται δώ γιά μιά στενή αντίληψη τού τί είναι ή κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση ή όποια δέν είναι δυνατό ν' άγνοεί ότι κάθε κοινωνική άλληλεπίδραση άνελίσσεται αναγκαστικά μεταξύ άτόμων πού κατέχουν καθορισμένες θέσεις σ' ένα κοινωνικό πλαίσιο, τό όποιο έξπερνεί κατά πολύ τήν ειδική περίπτωση πού μελετά ό πειραματιστής.» (Doise, 1978, 51).

“Όσο γιά μās, πιστεύουμε πώς ένας άπ' τούς λόγους πού προκάλεσαν όρισμένες κριτικές (πού άν κι άρκετά συχνά ύπήρξαν «κακοπροαίρετες», δέν ήταν πάντοτε άβάσιμες) ένάντια στην κοινωνική ψυχολογία, είναι ότι αυτοί οί *παραδοσιακοί* έρευνητές περιορίστηκαν κυρίως σέ τέτοιου είδους έρμηνείες τών φαινομένων πού ήλπησαν νά έξεταθούν. “Υπάρχουν όμως κι άλλα έπίπεδα άνάλυσης στό όποια μπορεί νά προσφύγει ένας κοινωνιοψυχολόγος. Παρόλο πού κάτι τέτοιο είναι πολύ πιό σπάνιο, δέ σημαίνει αναγκαστικά ότι μερικοί έρευνητές δέν επικαλέστηκαν πράγματι, στην προσπάθειά τους νά έξηγήσουν και νά κατανοήσουν τά φαινόμενα πού μελετούσαν, άλλα έπίπεδα άνάλυσης.

“Ένα τρίτο έπίπεδο βασίζει λοιπόν τίς έρμηνείες του στίς κοινωνικές θέσεις πού κατέχουν τά άτομα, τών όποιων πρόκειται νά μελετηθεί ή συμπεριφορά. Πιό συγκεκριμένα, τά «*υποκειμενα*» παρεμβάλλονται δηλαδή στίς σχέσεις πού διατηρούν μεταξύ τους οί κοινωνικές ομάδες και οί κοινωνικές κατηγορίες στίς όποιες άνήκουν.

Τέλος, ένα τέταρτο έπίπεδο άνάλυσης αναφέρεται στους γενικούς κανόνες συμπεριφοράς μιάς κοινωνίας, στην ιδεολογία δηλαδή πού κυριαρχεί σέ μιά όρισμένη ιστορική στιγμή μέσα σ' αυτή τήν κοινωνία.

Αυτά τά δύο τελευταία έπίπεδα άποτελοϋσαν, κατά κάποιον τρόπο, μέχρι σήμερα τούς «*πρωτους* συγγενείς» τής Κοινωνικής Ψυχολογίας. Οί πρόσφατες έξελίξεις όμως αυτού τού κλάδου φέρνουν στό φώς διάφορες άπόπειρες παρεμβολής τού *κοινωνικού* στην κοινωνική ψυχολογία, μιάς έπανατοποθέτησης δηλαδή τών υπό μελέτη κοινωνιοψυχολογικών διαδικασιών άπό μιά περισσότερο ιστορική προοπτική. Πρέπει νά σημειώσουμε παρ' όλ' αυτά, ότι μένουν πολλά άκόμα νά γίνουν πρός αυτήν τήν κατεύθυνση.

Βλέπουμε λοιπόν ότι ή *Παραδοσιακή* Κοινωνική Ψυχολογία περιορίζεται στίς έρμηνείες πού προτείνει γιά τά διάφορα κοινωνιοψυχολογικά φαινόμε-

να, στην αποκλειστική χρήση των πρώτων επιπέδων ανάλυσης, πράγμα που έκανε πολλούς να γενικεύουν τις επικρίσεις τους και να θεωρούν την Κοινωνική Ψυχολογία σαν τὸ ἐχέγγυο (ἢ ἀκόμα καὶ τὸ ἄλλοθι) τῆς ἀρχουσας τάξης. Ἄπ' τῆ στιγμῆ ὅμως πὸν «ξεχνάει» στὶς ἀναλύσεις της τὶς διαιρέσεις πὸν διαπερνοῦν ἱστορικὰ τὶς κοινωνίες, δὲν εἶναι σὰ νὰ δρᾷ ἀκριβῶς ὅπως ἡ ἰδεολογία, τῆς ὁποίας —δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε— ἡ κύρια καὶ πρωταρχικὴ λειτουργία συνίσταται στὴν ἀπόκρυψη καὶ συσκότιση αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν διαιρέσεων (Althusser, 1976).

Ἐπιβάλλεται λοιπὸν ἕνας νέος ὀρισμὸς τῆς κοινωνικῆς ψυχολογίας πὸν νὰ παίρνει ὑπόψη του ὅλες αὐτὲς τὶς παρατηρήσεις καὶ τὶς ἀδυναμίες της. Πρέπει νὰ τοιστεῖ ὅμως ἐδῶ ὅτι γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ κατὶ τέτοιο, δὲν πρέπει κατὰ κανένα τρόπο ν' ἀγνοήσουμε σ' αὐτὸν τὸ νῆ ὀρισμὸ τῆς μιά ἢ τῆν ἄλλη ἐξήγηση. Ὁφείλουμε ν' ἀντιμετωπίσουμε τὸ σύνολο τῶν προτεινόμενων ἐπιπέδων ἀνάλυσης, καὶ κυρίως νὰ τὰ δλοκληρώσουμε καὶ νὰ προβοῦμε στὴ διάρθρωσή τους.

Μιά τέτοια λοιπὸν διάρθρωση τῶν ἐρμηνοῦν διαφορετικῶν ἐπιπέδων ἀνάλυσης (πὸν ἀναφέρονται σ' ἕνα ὀποιοδήποτε κοινωνιοψυχολογικὸ φαινόμενο) θὰ μπορέσει νὰ μᾶς προσδοῖαι τὰ ἀπαραίτητα θεωρητικὰ μέσα ὡστε νὰ κατανοήσουμε τὶς περίπλοκες διαδικασίες μὲ τὶς ὁποῖες ἄτομα καὶ ὁμάδες συμπετέχουν στὴν κοινωνικὴ δυναμικὴ. Τὸ πὸς δηλαδὴ τὸ ἄτομο ἀφομοιώνεται μὲ τὴν κοινωνία, τὸ πὸς διαφοροποιεῖται ἀπ' αὐτὴν, καθὼς καὶ τὸ πὸς ἐπιδρᾷ σ' αὐτὴν.

Ἐλπίζουμε ὅτι ὅσα ἀκολουθοῦν σχετικὰ μὲ τὴ μελέτῆς τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς τῶν μειονοτήτων θ' ἀπεικονίσουν μὲ τρόπο σαφῆ κι ἀναντίρρητο τὴ θεωρητικὴ ἀναγκαιότητα μῆς τέτοιας θεώρησης τῆς κοινωνικῆς ψυχολογίας, καθὼς καὶ τὰ πλεονεκτήματα πὸν μιά τέτοια προσέγγιση μπορεῖ ν' ἀποφέρει στὴν πειραματικὴ καὶ θεωρητικὴ διερεύνηση τῶν κοινωνιοψυχολογικῶν μηχανισμῶν πὸν διέπουν ἕνα συγκεκριμὲνο φαινόμενο.

2. τὸ γενετικὸ μοντέλο τοῦ Moscovici

Ἦ πὸς ἡ ἰδεολογία ἐπεμβαίνει καθοριστικὰ στὰ φαινόμενα τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς

Τὸ θεωρητικὸ μοντέλο τοῦ Moscovici μπορέσει νὰ ἐξηγήσει ὀρισμένα φαινόμενα κοινωνικῆς ἐπιρροῆς (ὅπως τὴ δράση τῶν μειονοτήτων) πὸν μὲχρι τὴν ἐμφάνισή του παρέμεναν ἀνερμήνευτα καὶ πὸν εἶχαν ἄποτέλεσει τὸ ἀντικείμενο μελέτης μόνον μὲ τὸ σκοπὸ ν' ἀποδειχθεῖ ἡ ἀνυπαρξία τους... Τὸ μοντέλο αὐτὸ, πὸν ὁ ἴδιος ὁ Moscovici ἀποκάλεσε *γενετικό*, εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μῆς ἐμπεριστατομένης κριτικῆς μελέτης πὸν διενέργησε ὁ ἐρευνητὴς αὐτὸς πάνω στὴν πληθώρα θεωρητικῶν καὶ πειραμα-

τικῶν ἐξεργασιῶν πὸν εἶχαν σάν ἀντικείμενο τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς (Moscovici-Ricateau, 1972· Moscovici, 1976· Moscovici, 1979).

Αὐτὲς οἱ ἐξεργασίες, πὸν θεωροῦνται πλέον *κλασικὲς* σ' αὐτὸν τὸν εἰδικὸ τομεὰ τῆς κοινωνικῆς ψυχολογίας, πραγματοποιήθηκαν στὸ μεγαλύτερο μέρος τους στὴν Ἀμερικὴ γύρω στὸ δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, καὶ συνεχίζονται μὲχρι τὶς μέρες μᾶς μὲ τὸ ἴδιο πάντα πνεῦμα. Κατὰ κύριο λόγο ἐμπνευστηκαν ἀπ' τὸ θεωρητικὸ μοντέλο τοῦ Festinger (1950), σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο τὰ ἄτομα τείνουν στὶς κοινωνικὲς τους ἐκδηλώσεις πρὸς μὴ ὁμοιομορφία τῶν ἀπόψεῶν τους. Τὸ μοντέλο αὐτὸ ἀξιοθετεῖ ἐπίσης ὅτι ἡ ὀρθὴ καὶ ὁμαλὴ λειτουργία μῆς κοινωνικῆς ὁμάδας ἔχει σάν ἀναγκαῖα προϋπόθεση τὴν ὁμοιομορφία τῶν κοινωνικῶν θέσεων καὶ στάσεων πὸν ἔχει, καὶ ἐκφράζου, τὰ μέλη της. Πρόκειται γιὰ ἕνα ἀξίωμα πὸν γιὰ ἄμεση συνέπεια ἔχει τὴν ἀντίληψη ὅτι κάθε ἀπόπειρα κοινωνικῆς ἐπιρροῆς μὲσα στὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς ὁμάδας (ἀπὸ ἕνα ἢ περισσότερα μέλη της), ἀποσκοπεῖ (καὶ πρέπει ν' ἀποσκοπεῖ) σ' αὐτὴν τὴν *ἀπαραίτητη ἰσοροπία* θέσεων καὶ στάσεων· πὸν ἔτσι καὶ διαταραχεῖ, μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει σὲ μιά δυσλειτουργικότητα τῆς ὁμάδας, ἢ ἀκόμα καὶ σ' αὐτὴν τὴν ἴδια τὴ διάλυσή της.

Ἡ ἀνέλιξη τῶν ἐργασιῶν πὸν ἐπικαλοῦνται αὐτὴν τὴν ἀρχὴ διασαφηνίζει δὺο θεωρητικὲς συνεπαγωγὲς της. Ἡ πρώτη συνίσταται στὴν ἀντίληψη ὅτι κάθε ἀπόπειρα κοινωνικῆς ἐπιρροῆς ἔχει ἀπώτερο σκοπὸ τὸν *κοινωνικὸ ἔλεγχο* τὸν ὁποῖο θέλει (κι ὀφείλει) νὰ ἐξασκήσει ἡ πηγὴ ἐπιρροῆς στὰ ὑπόλοιπα μέλη τῆς ὁμάδας (Bales, 1955· Hare, 1965· Bona-cich, 1976). Ἐνας τέτοιος κοινωνικὸς ἔλεγχος ἀποσκοπεῖ εἰδικότερα στὴν ἀποκατάσταση τῆς ἰσοροπίας πὸν ὑπῆρχε ἀνάμεσα στὰ μέλη αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς ὁμάδας καὶ πὸν, πρέπει νὰ ἐπιμεινουμε ἰδιαίτερα πάνω σ' αὐτὸ, κινδυνεύει νὰ διαταραχεῖ ἀνμερικὰ ἀπ' αὐτὰ πάθουν ν' ἀποδέχονται καὶ νὰ ἀσπάζονται τὶς νόρμες καὶ τοὺς κοινωνικοὺς της κανόνες. Σύμφωνα μὲ τὴν δευτέρη συνεπαγωγή, αὐτὸ τὸ ὁποῖο εὐθύνεται γιὰ κάθε ἐγχείρημα κοινωνικῆς ἐπιρροῆς εἶναι ἡ θεσοποιημένη σχέση *ἐξάρτησης* ἀνάμεσα στὶς δὺο κοινωνικὲς ὀλοότητες τῆς ἀλληλεπίδρασης: στὴν πηγὴ καὶ τὸ στόχο της (Di Vesta, 1957· Jones καὶ Gerard, 1967). Γιὰ νὰ μπορέσει μ' ἄλλα λόγια ἕνας κοινωνικὸς φορέας νὰ ἐξασκήσει μὴ κάποια ἐπιρροή, πρέπει νὰ κατέχει τὴν ἐξουσία, ἢ/καὶ νὰχεῖ ὑψηλότερη κοινωνικὴ θέση, ἢ/καὶ τὸ κύρος του ἢ ἡ ἀθεντία του νὰ μὴ χωροῦν καμιά συζήτηση (Hochbaum, 1954· Harvey καὶ Con-salvi, 1960· Back καὶ Davis, 1965). Ἄπ' τὴ στιγμὴ πὸν γιὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο λόγο ἀρθεῖ μιά τέτοια σχέση ἐξάρτησης, ἡ ἐπιρροὴ αὐτοῦ τοῦ κοινωνικοῦ φορέα καθίσταται πιά ἀδύνατη.

Μιά τέτοια ἀντίληψη τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς ὀδηγήσει τοὺς ἐρευνητὲς πὸν ἀσπάζονται αὐτὸ τὸ *λε-*

τουριακό μοντέλο νά θεωροϋν ότι α) μόνο μιά κυρίαρχη κοινωνική ομάδα, μιά *πλειονότητα* (πού κατέχει δηλαδή τήν έξουσία καί πού κατά συνέπεια εγκαθιστά τήν «άπαραίτητη» σχέση εξάρτησης...) μπορεί νά έξασκήσει άποτελεσματικά τήν έπιρροή της, καί β) κάθε κοινωνική άλληλεπίδραση άποτελεί μιά άσύμμετρη σχέση: ό ένας της πόλος μόνο είναι ενεργός (ή πλειονότητα)· ό άλλος (ή *μειονότητα*) δείχνεται καθαρά κι άποκλειστικά παθητικός καί περιορίζει τό ρόλο του στήν άποδοχή (ή τήν άρνηση) τών κοινωνικών κανόνων πού θεσπίζει κι έπιβάλλει ή πλειονότητα.

Αυτές άκριβώς τίς γενικές άρχές του λειτουργιακού μοντέλου έβαλε στό άμφισβήτηση ό Mosconici, καί ειδικότερα τόν άφορισμό σύμφωνα μέ τόν όποιο «*κοινωνική έπιρροή = έπιρροή της πλειονότητας*». Πράγματι, αναδρομές sé ιστορικά παραδείγματα τά εδειξαν μιά συχνά ενεργό στάση μειονοτήτων πού, αντίθετα άπ' ό,τι ισχυρίζονταν οί κλασικοί κοινωνιοψυχολόγοι, στάθηκαν ικανές νά έξασκήσουν μιά σημαντική έπιρροή. 'Η ίδια ή θεώρηση του προβλήματος πού μās άπασχολεί έκανε εξάλλου φανερό τό γεγονός ότι άν ό κοινωνικός έλεγχος μπορεί ν' άποτελεί τό σκοπό πού επιδιώκει μιά κυρίαρχη κοινωνική ομάδα, δέν είναι άναγκαστικά κι ό μοναδικός δυνατός σκοπός κάθε διαδικασίας κοινωνικής έπιρροής. 'Η *κοινωνική άλλαγή*—άποτέλεσμα τής δράσης τών μειονοτήτων—μπορεί δηλαδή κάλλιστα ν' άποτελέσει τό στόχο παρόμοιων κοινωνικών φορέων.

Αυτή ή άνάλυση όδήγησε τόν Mosconici νά άμφισβητήσει έπιπλέον τήν έμβέλεια του αξιόματος πού συναντάμε στό λειτουργιακό πάντα μοντέλο, καί πού θέτει τή σχέση εξάρτησης ή όποία συνδέει τόν πομπό καί τό δέκτη τής κοινωνικής έπιρροής, σά τό βασικό κοινωνιοψυχολογικό μηχανισμό πού διέπει ένα τέτοιο φαινόμενο. "Ενας άπ' τούς λόγους πού στάθηκε καθοριστικός στόν προβληματισμό του ως πρός τήν όρθότητα του λειτουργιακού σκεπτικού ήταν άκριβώς ότι: άφού δέ χωράει καμιά άμφιβολία σχετικά μέ τήν ικανότητα μιάς μειονότητας νά έξασκήσει τήν έπιρροή της, διαδίδοντας τίς δικές της νόρμες καί άξίες, παρόλο πού δέν κατέχει sé καμιά περίπτωση τήν έξουσία (συνθήκη, όπως είδαμε, άναγκαία γιά τό παλιό θεωρητικό μοντέλο), ή σχέση εξάρτησης είναι άδύνατον πλέον νά έξηγηί άπό μόνη της ένα τέτοιο κοινωνιοψυχολογικό φαινόμενο.

Μιά πρώτη πειραματική διερεύνηση (1969), πού διενεργήθηκε χάρη στήν έπανεμφάνιση του κλασικού πιά πειραματικού ύποδείγματος του Asch (1956), έπέτρεψε στόν Mosconici νά έδραιώσει πειραματικά τίς θεωρητικές του προβλέψεις: α) ότι οί μειονότητες μπορούν στήν πραγματικότητα νά έπηρεάσουν τήν πλειονότητα, καί β) ότι ό καθοριστικός παράγοντας αυτής τής κοινωνιοψυχολογικής

διαδικασίας δέν είναι ή σχέση εξάρτησης πού ύφίσταται μεταξύ τών δύο όρων τής κοινωνικής άλληλεπίδρασης, άλλα τό *ύφος συμπεριφοράς* τής πηγής τής.

"Εδειξε πίο συγκεκριμένα ότι μιά μειονότητα είναι ικανή νά έξασκήσει έπιρροή καί νά επιδράσει άποτελεσματικά, όταν ή *συμπεριφορά* της κατά τή διάρκεια τής άλληλεπίδρασης είναι *σταθερή* στό «χώρο» καί τό «χρόνο». "Όταν δηλαδή όλα τή τά μέλη ύποστηρίζουν ταυτόχρονα τήν ίδια άποψη, κι όταν δέν αλλάζουν στάση άπέναντι στά ύπόλοιπα μέλη τής ομάδας όσο κρατάει αυτή ή κοινωνική άλληλεπίδραση. Πρόκειται δώ γιά δύο μορφές τής *σταθερότητας* συμπεριφοράς, πού ό μελετητής άποκάλεσε, αντίστοιχα, «*σύγχρονη*» καί «*διάχρονη*» σταθερότητα συμπεριφοράς.

'Η έρευνα όμως αυτή έδειξε κατά κύριο λόγο ότι ό βασικός συντελεστής πού προοριζόταν έν ένας κοινωνικός φορέας έπιρροής είναι μιά μειονότητα ή μιά πλειονότητα, δέν είναι—όπως ισχυρίζονται οί παραδοσιακοί κοινωνικοί ψυχολόγοι πού άσχολήθηκαν μ' αυτόν τόν ειδικό τομέα του κλάδου τους—ή άριθμητική ύπεροχή ή κατωτέροτητα τών μελών πού τόν άπαρτίζουν, άλλα οί νόρμες πού τόν διακρίνουν καί πού έπιχειρεί νά διαδώσει.

Περνάμε λοιπόν έτσι άπό μία ποσοτική αντίληψη κι αντιμετώπιση του προβλήματος sé μιά καθαρά ποιοτική θεώρηση. "Όταν, μ' άλλα λόγια, τό λειτουργιακό μοντέλο άναφερόταν sé μειονότητες καί sé πλειονότητες, στήν πραγματικότητα έννοούσε *μειοψηφίες* καί *πλειοψηφίες*. "Όσο γιά τίς έκάστοτε άναφορές του στή θεωρητική σημασία τής «έξουσίας» γιά τήν κατανόηση τών φαινομένων κοινωνικής έπιρροής, περιοριζόταν, sé τελευταία άνάλυση, στήν άριθμητική διάσταση ή έκδοχή τής έννοιας αυτής. 'Αντίθετα, τό μοντέλο πού προτείνει ό Mosconici καί πού έδραίωσε μέ μιά σειρά πειρατισμών (Mosconici καί Faucheux, 1972· Mosconici, Lage, Naffrechoux, 1969· Mosconici καί Lage, 1976, κτλ.) παραπέμπει στήν ιδεολογία τής κοινωνικής ομάδας πού έπιχειρεί νά διαδώσει ή νά έπιβάλλει (άνάλογα μέ τήν περίπτωση) τό σύστημα αξιών της.

Τό λειτουργιακό μοντέλο έχει θέσει ταυτόχρονα τήν προβληματική του στίς ένδο-ατομικές καί διαατομικές σχέσεις, γιατί βασίζει τό μηχανισμό εξάρτησης (προσδιοριστικό συντελεστή τής κοινωνικής έπιρροής) σ' αυτό άκριβώς τό είδος σχέσης πού άναπτύσσεται άνάμεσα στόν πομπό καί τό δέκτη έπιρροής. Τό γενετικό μοντέλο θέτει αντίθετα τό σκεπτικό του sé διαφορετικές βάσεις. "Όταν μιλάει γιά σταθερότητα συμπεριφοράς μιάς μειονότητας, άναφέρεται συγκεκριμένα στόν *συγκρούσεις* πού προκύπτουν μεταξύ τών δύο κοινωνικών φορέων εξαιτίας τής αντιπαράθεσης δύο διαφορετικών (καί πολλές φορές αντίφατικών) ιδεολογικών πεποιθήσεων. 'Η εύρηματική άξία αυτής τής σταθερότητας

συμπεριφορᾶς ἔγκειται, σύμφωνα πάντα μέ τόν Moscovici, στή θεωρητική της προέλευση: τήν ἀναγκαιότητα δηλαδή *διαπραγμάτευσης* αὐτῶν τῶν συγκρούσεων ἀπ' τίς μειονότητες γιά τήν ἐπίλυσή τους, καθώς καί τὸ γεγονός ὅτι ἡ μορφή αὐτῆς τῆς διαπραγμάτευσης ἄν κρίνει τήν ἐκβαση τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεπίδρασης.

Τό φαινόμενο τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς ἐμφανίζεται λοιπόν ἐδῶ σά μία σειρά ἀπό συμβιβασμούς πού διευθετοῦν κατά κάποιο τρόπο τίς συγκρούσεις πού δημιουργοῦνται στή διάρκεια τῆς ἀλληλεπίδρασης, κι ἀπαίτουν μία ἀμοιβαίότητα (μέ τήν ἔννοια ἐνός συστήματος δια-ατομικῶν καί δια-ομαδικῶν διαπραγματεύσεων) τῶν σχέσεων τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς. Ἡ ἀντίληψη σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ διαπραγμάτευση τῶν συγκρούσεων ἀποτελεῖ ἕνα προσδιοριστικό παράγοντα τῆς λειτουργίας τῶν κοινωνιο-ψυχολογικῶν μηχανισμῶν πού διέπουν τά φαινόμενα κοινωνικῆς ἐπιρροῆς, σημαίνει ὅτι κάθε κοινωνικός φορέας ἔχει τή δυνατότητα νά προτείνει τό δικό του σύστημα ἀξιῶν κι ἀναφορᾶς, καί ν' ἀποδέχεται ἢ ν' ἀπορρίπτει τά συστήματα τῶν ἄλλων κοινωνικῶν φορέων. Ἡ σχέση κοινωνικῆς ἐπιρροῆς, ἀπό καθαρά ἀσύμμετρα καί μονοδιάστατη πού ἦταν σύμφωνα μέ τό λειτουργιακό μοντέλο, γίνεται δηλαδή μέ τό μοντέλο τοῦ Moscovici συμμετρική καί πολυδιάστατη. Κάθε ομάδα πού παίρνει μέρος σ' αὐτή τήν κοινωνική ἀλληλεπίδραση *μπορεῖ, μέ ἄλλα λόγια, νάνα ταυτόχρονα τομπός καί δέκτης κοινωνικῆς ἐπιρροῆς.*

"Ὅσο γιά τήν περίπτωση τῆς *σταθερότητας* συμπεριφορᾶς, τέλος, φαίνεται πῶς ἀποτελεῖ μία ἀπ' τίς πιθανές μορφές διαπραγμάτευσης τῶν συγκρούσεων (πρέπει νά σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι ἡ συμμετρική ἀντίθετη μορφή τῆς εἶναι *τό ἄστατο* τῆς συμπεριφορᾶς, γιά τήν ὁποία θά μιλήσουμε ἐκτενέστερα πιά κάτω): ἡ μειονότητα προτείνει μία νέα, ἐναλλακτική λύση, μέ τέτοιο τρόπο πού νά παρεμποδίζει, νά *μπλοκάρει* κάθε δυνατή διαπραγμάτευση· ἀναγκάζει ἔτσι τὰ μέλη τῆς πλειονότητας ν' ἀποδεχθοῦν τίς καινούργιες νόρμες κι ἀξίες (πού διαδίδει ἐμμένοντας στίς θέσεις τῆς), μία κι αὐτή ἡ ἀποδοχὴ εἶναι τὸ μόνο μέσο ἐπίλυσης τῶν συγκρούσεων.

Ἡ ἀναφορά τοῦ γενετικοῦ μοντέλου στίς διαομαδικές σχέσεις καί στή λειτουργία τῆς ἰδεολογίας σάν βασικῶν συντελεστῶν διευθέτησης τῶν μηχανισμῶν πού διέπουν τήν ἀλληλεπίδραση κοινωνικῆς ἐπιρροῆς, γίνεται λοιπόν ἐδῶ σαφῆς.

3. διαπραγμάτευση τῶν συγκρούσεων μεταξύ δύο ἀντιρτικῶν ἰδεολογιῶν

Ἡ, μιά ἀπό τίς πρωταρχικές στρατηγικές τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς τῶν μειονοτήτων

Ἄρισμένα πειραματικά γεγονότα ἦρθαν παρ' ὅλα αὐτά σέ ἀντίφαση (κατά τά φαινόμενα, τουλάχιστον)

στον) μέ τίς θεωρητικές προϋποθέσεις τοῦ γενετικοῦ μοντέλου. Ἐναφερόμαστε ἐδῶ στήν ἔρευνα πού διενέργησαν οἱ Doise καί Moscovici (1969-1970). Φάνηκε πράγματι ὅτι μία ὑπερβολική σταθερότητα τῶν μειονοτήτων στή συμπεριφορά τους ἀπ' τήν ἀρχή τῆς ἀλληλεπίδρασης τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς, *μπορεῖ νάχει ἀντίθετα ἀπό κάθε πρόβλεψη ἀρνητικῶ ἀντίτυπο στήν ἐκβαση αὐτῆς τῆς διαδικασίας.* Πρόκειται δηλαδή γιά ἕνα φαινόμενο πού κάνει ἀναγκαῖα τήν ἐμβάθυνση τῶν κοινωνιο-ψυχολογικῶν μηχανισμῶν τῆς διαπραγμάτευσης τῶν συγκρούσεων πού προκαλοῦνται ἀπ' αὐτήν τή σταθερότητα συμπεριφορᾶς τῆς μειονότητας (πού τήν ἐπικαλεῖται ἀκριβῶς στό μοντέλο του ὁ Moscovici γιά νά ἐρμηνεύσει τή δράση τῶν μειονοτήτων).

Σ' αὐτό τό σημείο ἐπεμβαίνουν οἱ ἐργασίες πού ξεκίνησε ὁ G. Mugny (1972-1973), τίς ὁποῖες προχωρήσαμε οἱ ἴδιοι καί πού ἀσχολοῦνται εἰδικότερα μέ τή διαπραγμάτευση, ἀπ' τίς μειονότητες, τῶν συγκρούσεων πού προκαλεῖ τό ὕψος συμπεριφορᾶς τους. Πρόκειται ὁμοῦ γιά μία διαφορετική προσέγγιση τῆς διαπραγμάτευσης πού τήν ἐξετάζει κάτω ἀπό μία ἄλλη σκοπιά: σά μία ἀπ' τίς *ἐπίσης* πιθανές στατηγικές αὐτοῦ τοῦ κοινωνικοῦ φορέα, κι ὄχι μόνο σάν τόν κοινωνιο-ψυχολογικό μηχανισμό πού προσδίδει στή σταθερότητα συμπεριφορᾶς τῆς θεωρητικῆς τῆς ἐδραύσης καί τήν ἐρμητική τῆς σπουδαιότητα.

Μέσα ἀπό μία ὁσο τό δυνατό συνοπτικότερη ἀνασκόπηση τῶν ἐρευνῶν μας, θά επιχειρήσουμε νά δεῖξουμε λοιπόν πῶς τά ὁλοένα συνθετότερα πειραματικά δεδομένα μας κατέστησαν θεωρητικά ἀπαραίτητη, γιά τήν κατανόηση τῶν φαινομένων τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς τῶν μειονοτήτων, μία προσέγγιση ἢ ὁποία νά διαρθρώνει τὰ διαφορετικά ἐπίπεδα ἀνάλυσης πού προσδιόρισε ὁ Doise (1978). Πῶς δηλαδή, ἀκολουθώντας ἀκριβῶς τήν ἀντίστροφη πορεία ἀπ' αὐτῶν, καταλήξαμε στό ἴδιο συμπέρασμα: Ἡ συνθετότητα τῶν κοινωνιο-ψυχολογικῶν φαινομένων ἐπιβάλλει στόν ἐρευνητή μία διαρθρωτική διάσταση στίς ἀναλύσεις του· κάθε ἐπίπεδο ἐρμηνείας πρέπει νάχει τή θέση του, νά βρίσκεται τήν ἰδιονομία του καί ν' ἀποκτᾶ τήν πλήρη θεωρητική του σημασία κι αὐτοτέλεια μέσα ἀπ' τίς διαρθρώσεις του μέ τ' ἄλλα ἐπίπεδα.

Ἄν μᾶς ἐπιτραπῆ νά δεῖχτοῦμε κάπως σχηματικῶς στήν ἀνασκόπηση τῶν ἐργασιῶν μας, μποροῦμε νά διακρίνουμε ἤδη δύο στάδια. Ἐνα πρῶτο στάδιο θά μπορούσε νά θεωρηθεῖ ἀντίστοιχο τῆς Παραδοσιακῆς Κοινωνικῆς Ψυχολογίας (παρ' ὅλο πού θίγει προβλήματα ἐνός καινούργιου σκεπτικοῦ· τίς *μορφές διαπραγμάτευσης τῶν συγκρούσεων* ἀπ' τίς μειονότητες, γιά παράδειγμα). Σ' αὐτό τό πρῶτο στάδιο τῶν ἐργασιῶν μας δίνουμε πράγματι μία ἐξήγηση τῶν φαινομένων τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς σύμφωνα μέ τό δεύτερο ἐπίπεδο ἀνάλυσης: τόνιζου-

με δηλαδή τη σημασία των δια-ατομικών σχέσεων.

Στό δεύτερο στάδιο των ερευνών μας προβαίνουν με σέμια απόπειρα παρεμβολής του πειραματικού υποδείγματος στην ιστορική και κοινωνική πραγματικότητα, κι επιχειρούμε μιά ρητή επέμβαση των δια-ομαδικών σχέσεων και της ιδεολογίας στη μελέτη της κοινωνικής επιρροής των μειονοτήτων. Πρόκειται δηλαδή για ένα στάδιο που μπορεί να παρουσιάζει ενδιαφέρον για την κατανόηση των κοινωνιοψυχολογικών μηχανισμών διευθέτησης της δράσης των μειονοτήτων· αλλά πού, κυρίως, έγγραφεται (σά μιά ειδική περίπτωση) στη διαρωτική προσέγγιση της κοινωνικής ψυχολογίας.

a. *«Παραδοσιακή» προσέγγιση της διαπραγμάτευσης των συγκρούσεων απ' τις μειονότητες: η δια-ατομική, κύριος συντελεστής των φαινομένων κοινωνικής επιρροής*

Πρέπει να υπογραμμίσουμε δώ ότι άν και τό βάρος δόθηκε κυρίως στις δια-ατομικές σχέσεις μεταξύ του πομπου και του δέκτη της κοινωνικής επιρροής, υπάρχουν ήδη μερικά στοιχεία που αφήνουν να διαφαίνεται η «κοινωνιολογική» απόκρωση της προβληματικής μας, η όποια μιάς όδηγησε τελικά στη διαρωτική φάση των μετέπειτα εργασιών μας. Δέν έχουμε παρά να παραπέμψουμε τόν αναγνώστη στό γεγονός ότι χρησιμοποιούμε πάντα στους πειραματισμούς μας ένα έλικό που, για τό ύποκειμενα του δείγματός μας, έχει ιδιαίτερη σημασία: έρωτηματολόγια δηλαδή πάνω στό πρόβλημα της στρατιωτικής θητείας, στό πρόβλημα της μόλυνσης του περιβάλλοντος, στό πρόβλημα της ξενοφοβίας (πρόβλημα που στην Έλβετία έχει πάρει εδώ και χρόνια τεράστιες διαστάσεις), κτλ.

Γιά ν' άπεικονίσουμε τό πρώτο αυτό στάδιο των ερευνών πάνω στη διαπραγμάτευση των συγκρούσεων απ' τις μειονότητες, θ' αναφερθούμε πιο συγκεκριμένα σέ τρία πειράματα.

1. «Η μορφή άλληλεπίδρασης, σάν παράγοντας της κοινωνικής επιρροής» (Mugny, Peirrehumbert, Zubel, 1972-1973).

Στήν έρευνα αυτή (που χρησιμοποιεί ένα έρωτηματολόγιο πάνω στό πρόβλημα της στρατιωτικής θητείας) προτείνεται για πρώτη φορά ένας διαχωρισμός ανάμεσα στός *μορφές διαπραγμάτευσης* και τό *ύπος συμπεριφοράς* των μειονοτήτων. Όπως αναφέραμε και πιο πάνω, ο λόγος ενός τέτοιου διαχωρισμού ήταν η αντίφαση που παρουσιάστηκε μεταξύ του θεωρητικού μοντέλου του Moscovici κι όρισμένα πειραματικά γεγονότα. Σύμφωνα μ' αυτήν την καινούργια θεωρητική πρόταση, μπορεί να άρτην αυτή η φαινομενική αντίφαση: η σταθερότητα συμπεριφοράς προσδιορίζει τό ιδεολογικό μπλοκάρισμα της διαπραγμάτευσης των συγκρούσεων, ένώ η *εϋλυγισία* ή η *άκαμψία* της διαπραγμάτευσης

(οί δύο πιθανές μορφές της) προσδιορίζουν τό λίγο ή πολύ έντονο μπλοκάρισμα των δια-ατομικών σχέσεων.

Μ' άλλα λόγια, άν η σταθερότητα στη συμπεριφορά των μειονοτήτων είναι υπερβολική (Doise και Moscovici, 1969-1970), υπάρχει ο κίνδυνος, έκτός άπ' τό ιδεολογικό μπλοκάρισμα, να προκαλεί κι ένα μπλοκάρισμα των δια-ατομικών σχέσεων, αποκλειώντας έτσι κάθε δυνατό συμβιβασμό μεταξύ των δύο κοινωνικών φορέων: έμποδίζοντας τά μέλη της πλειονότητας ν' άποδεχθούν τίς έναλλακτικές προτεινόμενες άξίες άπ' τη μειονότητα.

Είναι σαφές ότι η διαπραγμάτευση των συγκρούσεων τίθεται εδώ μέ όρους καθαρά δια-ατομικούς. Όσο για τίς ύποθέσεις που επιχειρήσε να επιβεβαιώσει πειραματικά αυτή η πρώτη έρευνα (και πού κατόρθωσε) δέν αφήνουν καμιά άμφιβολία για τό χαρακτήρα της πρώτης προσέγγισης των μορφών διαπραγμάτευσης: «Θά αισθανθούν (τά ύποκειμενα) ότι ο πειραματικός συνεργός μπλοκάρει τη συζήτηση (ή τίς διαπραγματεύσεις), θά δημιουργηθεί δηλαδή κυρίως μιά δια-προσωπική (άντί για μιά γνωστική) σύγκρουση· η έπιλυση της σύγκρουσης θά προσανατολιστεί λοιπόν πρós τήν κοινωνική άλλαγή στάσης, σέ βάρος της άπόκρυφης γνώμης. Άντίθετα, άπ' τό γεγονός ότι δέ δημιουργεί καμιά εικόνα μπλοκαρίσματος (ή πολύ λίγο), ένας διαπραγματευτικός πειραματικός συνεργός (ή μιά μειονότητα) τοποθετεί τη σύγκρουση στό γνωστικό πεδίο και προκαλεί άλλαγές στό άπόκρυφο πεδίο» (1972-1973, σ. 790).

Πρέπει να σημειωθεί ότι έτσι όπως μεταφέρθηκε στόν πειραματισμό η αντίληψη σύμφωνα μέ τήν όποία οί μορφές διαπραγμάτευσης άποτελούν στρατηγικές κοινωνικής επιρροής, εκφράζεται ξανά η ίδια θεωρητική δια-ατομική ένόραση των υπό μελέτη φαινομένων: η πειραματική περίσταση ήταν μιά συζήτηση (πάνω στό πρόβλημα της στρατιωτικής θητείας) που γίνονταν ανάμεσα στόν πειραματικό συνεργό (του όποιου η γνώμη αντιπροσώπευε σαφώς τη γνώμη μιάς μειονότητας σχετικά μέ τήν άποψη που ύποστήριζε τό δείγμα του πειραματισμού), και δύο «άφελών» ύποκειμένων. Όσο για τήν εϋλυγισία ή άκαμψη μορφή διαπραγμάτευσης των συγκρούσεων άπ' τήν πηγή, μεταφέρθηκαν στό πείραμα μέσω των λίγο ή πολύ άκράιων άπαντήσεων του πειραματικού συνεργού: άν κι εμφανίζονταν πάντοτε ύπέρ του στρατού, έξασφαλίζοντας έτσι τήν ίδια σταθερότητα συμπεριφοράς σέ όλες τίς πειραματικές συνθήκες, μετέβαλλε τό άκράιο των άπαντήσεων του. Πρόκειται μ' άλλα λόγια εδώ για μιά καθαρά μορφολογική διαπραγμάτευση που είναι άποτέλεσμα των δια-ατομικών διευθετήσεων μεταξύ των κοινωνικών φορέων της άλληλεπίδρασης: η πειραματική περίσταση δέν περιείχε, πράγματι, κανένα ρητά ιδεολογικό συμβιβασμό.

2. «Πάνω στήν πίστωση ἰδιοσυγκρασίας τοῦ Hollander: πρόμη κοινωνική συμμόρφωση ἢ διαπραγμάτευση;» (Mugny καί Papastamou, 1975-1976).

Σ' αὐτό τό πείραμα ἐπιχειρήσαμε μιά κριτική τῆς θεωρίας τοῦ Hollander (1960) πάνω στήν «πίστωση ἰδιοσυγκρασίας», κι ἐξακολουθήσαμε ν' ἀντιμετωπίζουμε τήν κοινωνική ἐπιρροή τῶν μειονοτήτων ἀπ' τή σκοπιά πού πρμποδοτεῖ τή δια-ατομική ἐκδοχή αὐτοῦ τοῦ φαινομένου.

Προβήκαμε, πιά συγκεκριμένα, σέ μιά κριτική τοῦ μοντέλου τοῦ Hollander σύμφωνα μέ τό ὅποιο μιά καινοτομία δέν εἶναι ἐφικτή παρά μόνο όταν αὐτός πού σκοπεύει νά παρεκκλίνει κοινωνικά ἔχει ἀποκτήσει ἀπό πρὶν τήν ἐμπιστοσύνη τῶν ἄλλων μελῶν τῆς ομάδας. Λέγαμε λοιπόν: «Σύμφωνα μέ τόν Hollander, ἡ κοινωνική παρεκκλίση ἢ ἡ καινοτομία δέν ἀναφέρεται στά ζητήματα πού ἔχουν σχέση μέ τήν ἐπίλυση ἐνός θέματος, ἀλλά μέ τή λειτουργία τῆς ομάδας. Αὐτή ἡ ἀπόσταση μεταξύ τοῦ ἐπιπέδου τῆς καινοτομίας καί τοῦ ἐπιπέδου τῶν ἀπαντήσεων παρουσιάζει ἐδῶ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, γιατί δέ μελετᾶται καθόλου ἡ σύνδεση ἀνάμεσά τους: ὁ συγγραφέας πίστευε ὅτι ἔλεγε τήν παράσταση (πού εἶχαν τά ὑποκείμενα) τῆς ἀρμοδιότητας τοῦ πειραματικοῦ συνεργοῦ. Ἡ στάση ὅμως ἀέναντι στή λειτουργία τῆς ομάδας δέν εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπ' τήν ἀρμοδιότητα, ἀπ' τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο τήν ἀντιλαμβάνονται τά ὑποκείμενα: ἡ εἰκόνα μιάς πηγῆς δέν εἶναι ποτέ τμηματική, ἀλλά συγκροτεῖ μιά ὁλόκληρη στήν ὁποία ἡ ἀλληλεπίδραση τῶν στοιχείων πού τήν ἀποτελοῦν εἶναι οὐσιώδης» (σ. 971).

Ὁ μηχανισμός πού μπορεῖ νά ἐξηγήσει τ' ἀποτελέσματα τοῦ Hollander δέν εἶναι δηλαδή ὁ λίγο-πολύ πρόμος ἢ καθυστερημένος καινοτόμος χαρακτηρισμός τῆς συμπεριφορᾶς μιάς μειονότητας ὅπως ὑποστηρίζει αὐτός ὁ συγγραφέας, ἀλλά ἡ μορφή διαπραγμάτευσης πού διακρίνει τήν πηγή ἐπιρροῆς καθ' ὅλη τή διάρκεια τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεπίδρασης.

Στό πείραμα αὐτό παραμένουμε πάντα στή διατομική ἀντίληψη τῆς δράσης τῶν μειονοτήτων-γεγονός πού ὑποδηλώνουν ἐξἄλλου μέ σαφήνεια οἱ διάφορες ἀνεξάρτητες μεταβλητές πού θελήσαμε νά μελετήσουμε: ἐκτός ἀπ' τίς δύο συγκεκριμένες μορφές διαπραγμάτευσης γιά τή δράση καί λειτουργία τῶν ὁποίων εἶχαμε ἤδη ὀρισμένα πειραματικά δεδομένα, θελήσαμε νά μελετήσουμε τόν ἀντίτυπο πού θά εἶχε στήν ἔκβαση τῆς διαδικασίας τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς ἢ παρέμβαση τῆς συμφωνίας ἢ τῆς ἀσυμφωνίας τῆς γνώμης ἀνάμεσα στήν πηγή καί τό στόχο αὐτῆς τῆς ἀλληλεπίδρασης. Πρέπει νά σημειώσουμε ἐπίσης ὅτι ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο χειριστήκαμε αὐτήν τή μεταβλητή (πληροφορούσαμε τά ὑποκείμενα μας ὅτι αὐτοί πού γράψανε τό κείμενο τό ὅποιο τοὺς ζητούσαμε νά διαβά-

σουν, καί πού ἀναφερόταν στό πρόβλημα τῆς μόλυνσης τῆς ἀτμόσφαιρας, εἶχαν διαβάσει τίς ἀπαντήσεις τῶν ὑποκειμένων στό σχετικό ἐρωτηματολόγιο μέ τό ἴδιο αὐτό θέμα, καί συμφωνοῦσαν, ἢ διαφωνοῦσαν μέ τίς ἀπόψεις τους), πλησίαζε ἀρκετά τίς πειραματικῆς μας συνθήκες σ' αὐτές πού ὁ Hollander χαρακτηρίζει «πρώιμης» ἢ «καθυστερημένης» καινοτομίας...

Πιστεύαμε λοιπόν ὅτι ἂν ἡ εὐλύγιση ἢ ἄκαμπτη μορφή διαπραγμάτευσης τῶν συγκρούσεων ἀπό μιά μειονότητα ρυθμίζει καθοριστικά τήν ἔκβαση τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεπίδρασης, ἡ κατεύθυνση αὐτῆς τῆς διευθέτησης δέ μπορεῖ νά εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπ' τίς σχέσεις πού ἐγκυβερνοῦνται—στή διάρκεια αὐτῆς τῆς ἀλληλεπίδρασης—μεταξύ τῶν δύο κοινωνικῶν φορέων. Τ' ἀποτελέσματα αὐτοῦ τοῦ πειράματος δικαίωσαν τίς ὑποθέσεις μας. Φάνηκε δηλαδή ἔξανά ὅτι ἡ εὐλυγισία στή διαπραγμάτευση ὑπερέχει τῆς ἀκαμψίας· ἡ παρεμβολή ὅμως μιάς ρητῆς συμφωνίας ἢ διαφωνίας ἀνάμεσα στή γνώμη τῶν στόχου καί τῆς πηγῆς ἐπιρροῆς (ἀκόμα κι ὅταν ὁ πειραματικός χειρισμός τους εἶναι τόσο συμβολικός ὅσο αὐτός πού ἐφαρμόσαμε ἐδῶ) μεταβάλλει αἰσθητά τήν κοινωνιοψυχολογική λειτουργία αὐτῆς τῆς διαδικασίας: «Ὅταν σέ περίπτωση διαφωνίας ἡ μειονότητα δείχνεται εὐλύγιση στή διαπραγμάτευση τῶν συγκρούσεων, ἐπιπλέον περιεσσότερο τή γνώμη τῶν ὑποκειμένων ἀπ' ὅταν δείχνεται πιά ἄκαμπτη. Σέ περίπτωση συμφωνίας ὅμως, τά πράγματα εἶναι διαφορετικά. Εὐλύγιση ἢ ἄκαμπτη στή διαπραγμάτευση τῶν συγκρούσεών τῆς, ἡ μειονότητα ἔχει τόν ἴδιο ἀντίτυπο στή γνώμη τῶν ὑποκειμένων· ἀντίτυπο πανομοιότυπο μ' αὐτό πού προκαλεῖ ὅταν ἡ διαπραγμάτευση τῆς χαρακτηρίζεται ἀπ' τήν εὐλυγισία τῆς, κι ὅταν δέν ἀφήνει καμία ἀμφιβολία ὡς πρός τή «διαφωνία» τῆς μέ τίς ἀπόψεις πού ὑποστηρίζουν τά ὑποκείμενα.

Φαίνεται μ' ἄλλα λόγια ὅτι ὑπάρχει μιά διαφορετική διεύθετη τῶν φαινομένων τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς τῶν μειονοτήτων· πού δέν εἶναι ὅμως ἄλλη συνάρτηση τῆς μορφῆς διαπραγμάτευσης πού υιοθετεῖ μιά μειονότητα στή ἀπόπειρά τῆς νά διαδώσει τό δικό τῆς σύστημα ἀξιών (ὅπως ἀφήνουν νά ἐννοηθεῖ οἱ πρῶτες ἔρευνες σ' αὐτόν τόν τομέα), ἀλλά πού ἐξαρτᾶται ἐξίσου ἀπ' τίς σχέσεις πού διατηροῦν μεταξύ τους οἱ κοινωνικοί φορεῖς σ' ὅλη τή διάρκεια τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεπίδρασης.

3. «Ἡ σταθερότητα συμπεριφορᾶς, ρητορικῆς ἐνός πολιτικοἰδεολογικοῦ σκεπτικοῦ: μιά ἐπιβεβαίωση τοῦ καθοριστικοῦ τῆς ρόλου στήν κοινωνική ἐπιρροή τῶν μειονοτήτων.»

Ἄν καί πρόκειται γιά ἓνα πείραμα πού δέν ἔχει ἄμεση σχέση μέ τήν προσπάθειά μας νά κατανοήσουμε τή λειτουργία τῶν συντελεστῶν διευθέτησης τῶν διαπραγματεύσεων τῶν συγκρούσεων ἀπ' τίς μειονότητες, τό παρουσιάζουμε σάν τελευταῖο πα-

ράδειγμα της πρώτης μας (δια-ατομικής) προσέγγισης των φαινομένων κοινωνικής επιρροής γιατί αποτελεί κρίσιμο σταθμό στην πειραματική μας πορεία. Φαίνεται πραγματικά ξεκάθαρα εδώ, ότι η προβληματική μας αρχίζει να μετατοπίζεται προς τα δύο τελευταία επίπεδα κοινωνιοψυχολογικής ανάλυσης, αν και δέ θέτουμε ακόμα το πρόβλημα με τρόπο τόσο σαφή όπως αργότερα.

Σκοπός του πειράματος αυτού (που έθιγε το πρόβλημα της ξενοφοβίας στην Έλβετία) ήταν να δει κατά πόσο η σταθερότητα συμπεριφοράς επεμβαίνει εξίσου σε περιστάσεις που επικαλούνται κοινωνικές εκτιμήσεις, κι όχι μόνο σε περιστάσεις σαν κι αυτές που χρησιμοποιούσε ο Moscovici στους πειραματισμούς του κι όπου τὰ έρεθίσματα που δεχόντουσαν τὰ ύποκειμενα ήταν άποικειστικά και μόνο *αίσθητήρια*. Θελήσαμε δηλαδή να μελετήσουμε έτσι τη σταθερότητα συμπεριφοράς των μειονοτήτων, αντιμετωπίζοντας την σά μιά άπ' τής πιθανές στρατηγικές κοινωνικής επιρροής· στά πλαίσια όμως αυτή τη φορά ενός καθαρά πολιτικοϊδεολογικού σκεπτικού. Δέν πήραμε λοιπόν τη σταθερότητα συμπεριφοράς μέ την έννοια μιάς άπλης επανάληψης τών άπαντήσεων που δίνει μιά μειονότητα κατά τη διάρκεια της κοινωνικής άλληλεπίδρασης (τά άποτελέσματα τών προηγούμενων έρευνών μας πάνω στη διαπραγμάτευση τών συγκρούσεων έδειξαν καθαρά τόν κίνδυνο που ύπάρχει να «παρερμηνεύσουν» τὰ ύποκειμενα αυτή τή σάση σάν *άκαμψία*), αλλά τήν προσδιόρισαμε σά μιά *μη-άντισταση* τών ιδεολογικών άποφάνσεων της μειονότητας, σάν τήν *επανάληψη τών θέσεών της*, σάν τή *στερεότητα της ρητορικής* του σκεπτικού της.

Τά άποτελέσματά μας, άρκετά σαφή, δέν άπαιτούν να έπιμείνουμε ιδιαίτερα: μιά σταθερή ως προς τó σκεπτικό της μειονότητα έπιηρεάζει πío πολύ τή γνώμη τών ύποκειμένων, άπ' ό,τι μιά μειονότητα που δείχνεται *άστατική* στή συμπεριφορά της. Είτε οί άξίες κι οί κοινωνικοί κανόνες που διαδίδει αυτή ή μειονότητα συμπίπτουν μέ τής κοινά παραδεγμένες νόρμες, είτε όχι. /

Αυτό όμως πού παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στό πείραμά μας γιά τή «διαρθρωτική» προσέγγιση της Κοινωνικής Ψυχολογίας, είναι ότι στήν πραγματικότητα δέν κάναμε τίποτ' άλλο άπ' τó να μετατοπίσουμε τó πειραματικό ύπόδειγμα που έπινόησε ó Moscovici γιά *αίσθητήριες* πειραματικές περιστάσεις, και να τó εφαρμόσουμε σε *ιδεολογικές*. Πρόκειται δηλαδή γιά τήν εφαρμογή ενός πειραματικού ύποδείγματος στό *έδαφος* ενώ είχε δημιουργηθεί γιά τó *έργαστήριο*. Όλα παρέμειναν άμετάβλητα. Άντικαταστήσαμε μοναχά τὰ αίσθητικά έρεθίσματα μέ ιδεολογικές περιστάσεις· τó θεωρητικό όμως ύπόβαθρο δέν μεταβλήθηκε διόλου.

Μπορεί να πει κανείς ότι ξαναβρίσκουμε εδώ όλη την προβληματική της πολεμικής ανάμεσα στούς

όπαδούς ενός πειραματισμού στό έργαστήριο και τούς όπαδούς ενός πειραματισμού στό έδαφος; ή μετατόπιση ενός μοντέλου (που είχε ήδη άποδείξει τήν άξία του στό έργαστήριο), στό έδαφος, σε τελευταία ανάλυση (άφου παραχωρούμε τó φυσικό περιβάλλον στίς ιδεολογικές άναπαιτήσεις) *νομιμοποιεί* στό μοντέλο αυτό... Κατά κάποιον τρόπο έχουμε να κάνουμε εδώ μέ μιά καθαρά μορφολογική διαπραγμάτευση, μ' αυτούς που έπικρίνουν τόν έργαστηριακό πειραματισμό στίς κοινωνικές έπιστημες, γιά τó τεχνητό του χαρακτήρα του.

Άφου έπισημάναμε εδώ τούς κινδύνους που μπορεί να έκκολάπει μιά *κοινωνιολόγισσα* τάση στήν κοινωνιοψυχολογική έρευνα, κυρίως όταν τó θεωρητικό ύπόβαθρο δέν άκολουθεί τή μεθοδολογική «έξελιξη...», μπορούμε ν' άναφερθούμε στό δεύτερο στάδιο τών θεωρητικών και πειραματικών μας άνελιξών σχετικά μέ τή διερεύνηση τών *καθαρά* κοινωνιοψυχολογικών καθοριστικών συντελεστών τών φαινομένων της κοινωνικής επιρροής τών μειονοτήτων.

β. *Γιά μιά «καινόμο» προσέγγιση της διαπραγμάτευσης τών συγκρούσεων άπ' τής μειονότητες: ή διαρθρωτική σύνδεση τών έρμηνευτικών κοινωνιο-ψυχολογικών ανάλύσεων, άπαραίτητη προϋπόθεση γιά τή μελέτη τών φαινομένων κοινωνικής επιρροής*

Σ' αυτό τó έρευνητικό στάδιο θεωρούμε πío εκδηλα πλέον ότι ή διαπραγμάτευση τών συγκρούσεων άποτελεί—έκτός άπ' τή σταθερότητα συμπεριφοράς—μιά άπ' τής βασικότερες στρατηγικές κοινωνικής επιρροής τών μειονοτήτων. Πρόκειται γιά ένα κύκλο πειραματικών έρευνών στόν όποιο γίνεται πío έντονη και πío αίσθητή ή επέμβαση της ιδεολογίας και τών δια-ομαδικών σχέσεων στήν ανάλυση τών μηχανισμών που διέπουν τὰ φαινόμενα της κοινωνικής επιρροής. Προτού περάσουμε όμως στήν περιγραφή τών πειραμάτων που κατατάξαμε σ' αυτό τó δεύτερο στάδιο τών εργασιών μας, πρέπει ν' άναφερθούμε σε όρισμένα σημεία γενικότερου ενδιαφέροντος. Πιστεύουμε πός μ' αυτόν τόν τρόπο θά διασαφηνίσουμε καλύτερα τήν πορεία που άκολούθησαμε, καθώς και τήν έπιλογή που πραγματοποιήσαμε, μέσα στά πλαίσια τών διερευνώσεων μας γιά τó πρόβλημα της δράσης τών μειονοτήτων.

Πρώτα άπ' όλα, πρέπει να έπισημάνουμε ένα άρκετά διαδεδομένο φαινόμενο στίς κοινωνικές έπιστημες γενικότερα, και στήν κοινωνική ψυχολογία ειδικότερα. Τήν άόσταση δηλαδή πού πολύ συχνά χωρίζει τόν τρόπο πειραματικού χειρισμού όρισμένων θεωρητικών ύποθέσεων, άπ' τó θεωρητικό μοντέλο τó όποιο τής έχει δημιουργήσει. Είναι γεγονός ότι κάτι τέτοιο συντείνει πολλές φορές στή μείωση της έμβέλειας μιάς θεωρίας, κυρίως όταν οί έρευνη-

τές δέν άντιληφθοϋν εγκαιρίως τήν άτέλεια ή τής θεωρίας τους (όταν αϋτή «ώστερεί» σέ σχέση μέ τή μέθοδο πού χρησιμοποιοϋν), ή τής μεθοδολογικής τους προσέγγισης (όταν συμβαίνει άκριβώς τό αντίστροφο). Πολλές φορές πάλι, αϋτή ή άπόσταση μεταξύ μεθόδου καί θεωρίας—όταν ό έρευνητής άντιληφθεί καί... παραδεχθεί αϋτό τό γεγονός—μπορεί νά συμβάλει στην εξέλιξη τής προσέγγισης του άρκει νά προβεί όσο είναι άκόμα καιρός στις «έπιδι-ορθώσεις» πού έπιβάλλονται.

Πιστεύουμε πώς άνήκουμε σ' αϋτή τή δεϋτερη περίπτωση: Παρά τό γεγονός ότι οί πειραματικοί χειρισμοί μας επικαλέστηκαν άρκετές φορές (στην άρχή τουλάχιστον) τά δύο πρώτα έπίπεδα κοινωνιοψυχολογικής άνάλυσης, τ' άποτελέσματα των πειραμάτων μας δείχνουν μέ σαφήνεια τή σημαντικότητα τής ιδεολογίας καί των δια-ομαδικών σχέσεων. Πρόκειται δηλαδή γιά ένα συμπληρωματικό τεκμήριο τής «διαθρωκότητας» των έπιπέδων άνάλυσης: ύπάρχει μιά συνεχής «διαλεκτική» ανάμεσα τους: ή ιδεολογία ή οί δια-ομαδικές σχέσεις δέ μπορούν νά έρμηνεύσουν από μόνες τους τά σύνθετα φαινόμενα τής κοινωνικής έπιρροής, κι έμφανίζονται άκόμα κι όταν ό έρευνητής χειρίζεται στόν πειραματισμό του τά ένδο- καί δια-ατομικά έπίπεδα. Φαίνεται πώς ισχύει έξίσου καί τό αντίθετο...

Τό βασικό έρώτημα γιά μιά πλεοψηφία κατονόησης των φαινομένων κοινωνικής έπιρροής—έχοντας ύπόψη μας αϋτήν τήν άπόσταση μεταξύ μεθόδου καί θεωρίας—ήταν λοιπόν τό άκόλουθο: κατά πόσο τό κοινωνιολογικό πλαίσιο τής κοινωνικής έπιρροής είναι τόσο άπλό (γιά νά μη πούμε άπλοϊκό) όσο αϋτό πού ύποστηρίζει καί τό λειτουργιακό μοντέλο, κι ή πρωτογενής μορφή τού γενετικού μοντέλου τού Moscovici. "Ας ύπενθυμίσουμε ότι αϋτά τά δύο μοντέλα θεωροϋν ότι άπ' τή μιά μεριά ύπάρχει ή πλειονότητα (πλειοψηφία γιά τό λειτουργιακό μοντέλο), κι άπ' τήν άλλη ή μειονότητα (μειοψηφία ή κοινωνική παρέκκλιση γιά τό λειτουργιακό, πάντα, μοντέλο). Αναρωτήθηκαμε, δηλαδή, κατά πόσο δέν είναι άπαραίτητη γιά τήν κατονόηση όλων αϋτών των σύνθετων φαινομένων μιά διευρυνση τού κοινωνικού πλαισίου τό όποιο νά συμπεριλαμβάνει κι άλλες κοινωνικές όντότητες. Προσδιόντας έτσι μιά μεγαλύτερη διαφάνεια στή θεωρητική καί πειραματική προσέγγιση τής κοινωνικής έπιρροής.

Η έπανερμηνεία τής αντίθεσης πού έμφανίστηκε ανάμεσα στή θεωρητική άπόφαση τού Moscovici καί όρισμένα πειραματικά γεγονότα ώς όδήγησαν καί μίας έκαναν νά πιστεύουμε στην άναγκαιότητα ένός τέτοιου διαβήματος. Τόσο ή έρευνα των Doise καί Moscovici (1969-1970) όσο κι οί πρώτες μας έρευνες πάνω στή διαπραμάτευση των συγκρούσεων έδειξαν πράγματι ότι, άν ή σταθερότητα συμπεριφοράς άποτελεί άναμφισβήτητα μιά άναγκαία

συνθήκη γιά τήν εκπλήρωση τής έπιρροής των μειονοτήτων, δέν άποτελεί έξίσου μιά συνθήκη ικανή.

Φτάσαμε έτσι στό συμπέρασμα ότι τό περιορισμένο κοινωνικό πλαίσιο, μέσα στό όποιο εγγράφεται μέχρι σήμερα ή διαδικασία τής κοινωνικής έπιρροής, δέν άρκει πλέον γιά νά έξηγησει τό σύνθετο των φαινομένων πού παρατηρήσαμε. 'Απ' τή μιά μεριά τό λειτουργιακό μοντέλο δέν περιλαμβάνει ποτέ στις αναλύσεις του τήν έξουσία σάν ένα προσδιοριστικό παράγοντα τής κοινωνικής έπιρροής: δέν παύει όμως νά ή χρησιμοποιεί συνεχώς στούς πειραματικούς χειρισμούς του, κάτω από διάφορες μορφές: τό κύρος, τήν άρμοδιότητα τής πηγής... Διενεργεί δηλαδή μιά σύγκυση των φαινομένων κοινωνικής έπιρροής καί των φαινομένων έξουσίας (ή έννοια τής «εξάρτησης» είναι άρκετά σαφής πάνω σ' αϋτό). 'Απ' τήν άλλη ό Moscovici δίνει στή θεωρητική του ανάπτυξη των διαδικασιών έπιρροής μιά ξεχωριστή θέση πού προτείνει ανάμεσα στόν κοινωνικό έλεγχο καί τήν κοινωνική άλλαγή πού, σύμφωνα μ' αϋτόν, άποτελούν δύο ξεχωριστούς στόχους τής κοινωνικής έπιρροής: ό πρώτος άποβλέπει στην κοινωνική συμμόρφωση, ένώ ό δεϋτερος στην καινοτομία. Στις πειραματικές άδεικομισές τής θεωρίας του όμως, δέ φαίνεται νά παίρνει—μέ τρόπο σαφή τουλάχιστον—ύπόψη του τή σημαντικότητα αϋτού τού παράγοντα.

Γιά νά θέσουμε λοιπόν ένα τέρμα σ' όλες αϋτές τίς άμφιβολίες, προτείναμε ένα πλατύτερο κοινωνιολογικό πλαίσιο γιά τήν κοινωνική έπιρροή, εισάγοντας μιά μεγαλύτερη διαφοροποίηση μεταξύ των κοινωνικών φορέων πού συμμετέχουν σέ κάθε παρόμοια κοινωνική άλληλεπίδραση. 'Υποθέσαμε ειδικότερα τήν ύπαρξη μιάς κοινωνικής όντότητας πού κατέχει τήν έξουσία κι έπιβάλλει τίς κοινωνικές τής νόρμες, καθώς καί τήν ύπαρξη μιάς ή περισσότερων μειονοτήτων πού διαδίδουν έπίσης (προσπαθών τουλάχιστον) τά δικά τους συστήματα άξιών. Εισαγάγαμε τέλος μιά κοινωνική όντότητα (συγκροτούμενη στην πραγματικότητα από πολυάριθμες κοινωνικές ομάδες) πού σχηματικά θά μπορούσαμε νά άποκαλέσουμε *σιωπηρή πλειοψηφία*. Πρόκειται γιά ένα κοινωνικό φορέα ό όποιος, άν καί δέ συμμετέχει στην εγκαθίδρυση—κι άκόμα λιγότερο στην υπεράσπιση καί διαώνιση—των κοινωνικών κανόνων πού άπαρτίζουν τήν άρχουσα ιδεολογία, συμμερίζοντας μέχρι ένα όρισμένο σημείο τίς κανόνες παραδεδομένες νόρμες καί τούς ήδη ύπάρχοντες θεσμούς. Αϋτή ή «σιωπηρή πλειοψηφία» άποτελεί τέλος τό στόχο κάθε άπόπειρας κοινωνικής έπιρροής: είτε ή άπόπειρα αϋτή προέρχεται από μιά μειονότητα, είτε άπ' τήν ίδια τήν κυρίαρχη κοινωνική ομάδα-πλειονότητα (πού κατέχει

τήν εξουσία, και πού γιά λόγους ευκολίας και σαφήνειας στην όρολογία μας, θ' άποκαλούμε στο έξη: «έξουσία»).

Σύμφωνα μ' αυτή τή διαφοροποιημένη θεώρηση του κοινωνιολογικού πλαισίου που προσδιορίζει το περιγράμμα τής διαδικασίας κοινωνικής έπιρροής, επιβάλλεται πλέον ένας άκριβέστερος όρισμός τών έγκαθιδρυμένων σχέσεων ανάμεσα στους διάφορους κοινωνικούς φορείς που συμμετέχουν στην άλληλεπίδραση. Άπ' τή μιά μεριά υπάρχουν οι σχέσεις μεταξύ μειονότητας κι «έξουσίας». Άπ' τήν άλλη, οι σχέσεις μειονότητας και «σιωπηρής πλειοψηφίας». Υπάρχουν επίσης οι σχέσεις που διατηρεί ή «έξουσία» μέ τή «σιωπηρή πλειοψηφία», γιά νά αναφέρουμε τίς κυριότερες (δέν πρέπει νά ξεχνάμε τίς άλλες πιθανές σχέσεις, όπως αυτές μεταξύ τών διάφορων μειονοτήτων, μεταξύ τών κοινωνικών ομάδων που άπαρτίζουν τή «σιωπηρή πλειοψηφία», καθώς κι αυτές που υπάρχουν ανάμεσα στους διάφορους φορείς τής άρχουσας ιδεολογίας και που σχηματικά άποκαλούμε «έξουσία»).

Γιά ν' άποφύγουμε όμως μιά άσκοπη συσκότιση του κειμένου μας, θά περιοριστούμε έδω στις τρείς πρώτες θεμελιώδεις σχέσεις πού διακρίνουν το κοινωνιολογικό πανόραμα τών μηχανισμών διεθθέτησης τής κοινωνικής έπιρροής: τή σχέση που συνδέει μειονότητα μέ «έξουσία», αυτή που ύφίσταται μεταξύ μειονότητας και «σιωπηρής πλειοψηφίας», και τέλος τή σχέση τής «έξουσίας» μέ τήν ίδια «σιωπηρή πλειοψηφία». Στίς υπόλοιπες θ' αναφερθούμε μόνο όταν άπαιτεί κάτι τέτοιο ή κατανόηση τής πειραματικής μας προσέγγισης.

— Η σχέση που έγκαθιδρύει ή μειονότητα άπέναντι στην «έξουσία» είναι μιά σχέση καθαρά *άνταγωνιστική*: καθέννας άπ' τούς δύο κοινωνικούς φορείς έπιχειρεί, στην άπόπειρά του νά διαδώσει τούς κοινωνικούς του κανόνες, νά παρεμβόδισει τήν όμαλή λειτουργία του άλλου και νά έξουδετερώσει τήν άσύμφορη—γιά τόν ίδιο—δράση του. Βασίζόμενοι στό προηγούμενα πειραματικά δεδομένα, μπορούμε νά θεωρήσουμε ότι ή σχέση αυτή χαρακτηρίζεται κυρίως άπ' τή σταθερότητα συμπεριφοράς τής μειονότητας: είναι ή μόνη στρατηγική κοινωνικής έπιρροής που είναι έγγυημένο ότι σε μιά μειονότητα θά θεωρηθεί (άπ' τά ύποκείμενα: δηλαδή άπ' τή «σιωπηρή πλειοψηφία») σά μιά έναλλακτική λύση στό ήδη θεσπισμένα άπ' τήν «έξουσία».

— Η σχέση τής μειονότητας μέ τή «σιωπηρή πλειοψηφία» είναι, αντίθετα, μιά σχέση *κοινωνικής έπιρροής* που χαρακτηρίζεται άπ' τή διαπραγμάτευση τών συγκρούσεων στην όποια προβαίνει συγκεκριμένα αυτή ή μειονότητα. Η εύλογη ή άκαμπτη διεθθέτηση τών συγκρούσεων που έμφανίζονται μεταξύ τής μειονότητας και τής «σιωπηρής πλειοψηφίας», προσδιορίζει μέ τρόπο θεμελιώδη τήν έκβαση τής άλληλεπίδρασης τής κοινωνικής έπιρροής.

Όσο γιά τή σχέση τής «έξουσίας» μέ τή «σιωπη-

ρή πλειοψηφία», πρόκειται γιά μιά σχέση έξουσίας. Συνίσταται στην *έπιβολή* του συνηθματος άξιών και τών θεσμών τής άρχουσας κοινωνικής ομάδας, σ' αυτή τή «σιωπηρή πλειοψηφία». Δέ σημαίνει όμως ότι ή κοινωνική έπιρροή άπχει παντελώς άπ' αυτή τή σχέση: ή λειτουργία τής (*άρχουσας*) ιδεολογίας δέν άπαιτεί άναγκαστικά τήν προσφυγή σέ μιά στυγνή καταπίεση: διάφορες μορφολογικές διαπραγματεύσεις, καθώς και άλλα διεισδυτικά ή επιτήδεια μέσα άλλοτρίωσης (Althusser, 1976· Franklin, 1975) βρίσκουν μ' εύκολία τή θέση τους έδω.

Μιά τελευταία παρατήρηση όσον πέρασουμε στην άποκλειστικά πειραματική πλευρά τής προσέγγισης μας. Θέλωμε ν' αναφέρουμε μιά κριτική που άπεύθυναν όρισμένοι στις συγκεκριμένες μας έρευνες πάνω στη διαπραγμάτευση τών συγκρούσεων άπ' τίς μειονότητες: κριτική που ύποστηριζε ότι τό φαινόμενο διαπραγμάτευσης είναι ένα καθαρά πολιτιστικό φαινόμενο... Όπως τονίσαμε και προηγούμενα, ένα άποτέλεσμα που βρίσκουμε συστηματικά—τόσο έμεις, όσο κι ο G. Mugny—στό πειράματά μας, ήταν ή σχετική «ύπεροχή» τής εύλογίας διαπραγμάτευσης ως πρός τήν έπίδραση που είχε πάνω στη γνώμη τών ύποκειμένων μας. Σύμφωνα μέ τούς έπικριτές μας αυτούς, τό γεγονός αυτό έπρεπε ν' άποδοθεί στην ιδιονομία του δείγματος που χρησιμοποίησαμε στους πειραματισμούς μας. Μάς θέσανε μ' άλλα λόγια τó ερώτημα: «Κατά πόσο ή διαπραγμάτευση τών συγκρούσεων, κι α fortió ή εύλόγηστη έκδοχή τής, δέν άποτελεί παρά τή συνέπεια τής έλβετικής παράδοσης (τά περισσότερα πειράματά μας έγιναν στην Έλβετία...) που εύνοει τήν *Κοινωνική Συμφωνία*;».

Ένας τρόπος έπίλυσης αυτού του διλήμματος (όσο κι άν ήμαστε πεισμένοι γιά τό έσφαλμένο αυτής τής «κριτικής») ήταν νά πληθύνουμε τίς έρευνες μας (τακτική που χαρακτηρίζει μιά *θετικιστική* άντίληψη γιά τίς κοινωνικές έπιστήμες) προσπαθώντας νά επιβεβαιώσουμε όσο τό δυνατό περισσότερες φορές τό πειραματικό μας ύπόδειγμα. Προτιμήσαμε όμως νά προσφύγουμε σέ μιά άλλη, «κομψότερη», μέθοδο στην άπόδειξη κι έδραωση τής όρθότητας του σκεπτικού μας: μέθοδο που είχε έπιπλέον τό πλεονέκτημα νά χτυπήσει τό «κακό» (δν «κακό» υπάρχει) στην ρίζα του. Έπιχειρήσαμε δηλαδή νά *σπάσουμε* αυτό τό έπακόλουθο τής διαπραγμάτευσης τών συγκρούσεων άπ' τίς μειονότητες, πιστεύοντας ότι κάτι τέτοιο θά συνέτεινε θετικά στην πληρέστερη κατανόηση τών μηχανισμών διεθθέτησης αυτού του φαινομένου.

Σέ μιά πρώτη φάση θά δώσουμε λοιπόν γιά παράδειγμα δύο πειράματα μέ τά όποια έπιχειρήσαμε νά φτάσουμε σ' αυτό τό άποτέλεσμα. Εισάγοντας όμως τίς δια-ομαδικές σχέσεις και τή λειτουργία τής ιδεολογίας στη διαδικασία τής κοινωνικής έπιρροής μέ πειραματικούς χειρισμούς που έπικαλούν-

ταν τὸ συντελεστή τῶν δια-ατομικῶν σχέσεων. Πρόκειται δηλαδή γιὰ δύο πειράματα γιὰ τὰ ὁποῖα μπορούμε νὰ πούμε α posteriori ὅτι ἀποτελοῦν ἓνα μεταβατικὸ στάδιο στὴ συλλογιστικὴ μας ὡς πρὸς τὰ ἐπίπεδα ἀνάληψης καὶ τὴν κοινωνιοψυχολογικὴ τους διάρθρωση: γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο ὅτι δὲν ἀποκοτῶν τὴν πλήρη σημασίαν τους παρὰ σὲ συνάρτηση μὲ μεταγενέστερες ἐργασίες μας ὅπου διακρίνονται σαφέστερα οἱ προσπάθειές μας νὰ χειριστοῦμε, ἄμεσα πιά, τὸ τρίτο καὶ τέταρτο ἐπίπεδο ἀνάληψης.

—«Ὅπου ἡ ἀκαμψία τῆς μειονότητας στὴ διαπραγμάτευση τῶν συγκρούσεων δὲ συντείνει στὴν ἀποτυχία τῆς ἀπόπειρας κοινωνικῆς ἐπιρροῆς» (Papastamou, 1979).

Χάρη στὸ διευρυμένο κοινωνιολογικὸ πλαίσιο τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς πού προτεῖναμε καὶ περιγράψαμε συνοπτικά πρὸ πάνω, θελήσαμε, σ' ἓνα πρῶτο πείραμα, νὰ μεταβάλουμε τίς κοινωνικὲς περιστάσεις πού εἰσαγάγαμε μέχρι τώρα στοὺς πειραματισμοὺς μας. Ἐναρωτήθηκα, πρὸ συγκεκριμένα, ἂν αὐτὴ ἡ εἰδικὴ στρατηγικὴ κοινωνικῆς ἐπιρροῆς τῶν μειονοτήτων λειτουργεῖ πάντοτε μὲ τὸν ἴδιον τρόπο, ἀκόμα κι ὅταν ἡ διαδικασία ἐπιρροῆς ἐγγράφεται σὲ διαφορετικὸ κοινωνικὸ πλαίσιο. Ὅταν, γιὰ παράδειγμα, δύο μειονότητες ἐξασκοῦν ταυτόχρονα τὴν ἐπιρροή τους.

Μιὰ ἔρευνα τῶν Moscovici καὶ Lage πού ἀναφέρει ὁ πρῶτος σ' ἓνα ἄρθρο του (Moscovici, 1972), ἀφήνει νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι δὲν πρέπει νὰ συμβαίνει κάτι τέτοιο: τοῦλάχιστον ὅσο ἀφορᾷ τὴ διευθέτηση τῆς λειτουργίας τῆς σταθερότητας συμπεριφορᾶς. Οἱ ἔρευνητές μετέβαλαν σ' αὐτὸ τὸ πείραμα τὸν ἀριθμὸ τῶν πειραματικῶν συνεργῶν πού ἔπαιζαν τὸ ρόλο τῆς μειονότητας, καὶ μελέτησαν τὴν ἐπίδραση αὐτῆς τῆς ἀνεξάρτητης μεταβλητῆς ὡς πρὸς τὸν ἀντίτυπὸ τῆς στῆ γνώμη τῶν ὑποκειμένων. Φάνηκε λοιπὸν ὅτι στὴν πειραματικὴ συνθήκη στὴν ὁποία δύο πειραματικοὶ συνεργοὶ διέδιδαν τίς νόρμες τῆς μειονότητας, ἡ προκαλούμενη ἐπιρροή ἦταν σημαντικότερη ἀπ' τὴν ἐπιρροή πού ἐπέφερε ἡ συνθήκη ὅπου μόνον ἓνας πειραματικὸς συνεργὸς ἦταν φορέας τοῦ συστήματος ἀξιών τῆς μειονότητας.

Στὸ δικό μας πείραμα λοιπὸν, μεταβάλαμε τὸν ἀριθμὸ τῶν μειονοτήτων. Σὲ μιὰ περίπτωση ἀποδίνουμε, ὡς συνήθως, τὸ κείμενο πού διάβάζαν τὰ ὑποκείμενα (καὶ πού ἀναφερόταν στὴ μὸλυνση τῆς ἀτμόσφαιρας) σὲ μιὰ μειονότητα. Στὴν ἄλλη περίπτωση, ὅμως, ἀποδίνουμε τὸ ἴδιο κείμενο (πράγμα πού ἐγγυόταν ἀκριβῶς τὴν ἴδια σταθερότητα συμπεριφορᾶς καὶ στὶς δύο αὐτὲς πειραματικὲς συνθήκες) σὲ δύο ξεχωριστὲς μειονότητες. Πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε ἐδῶ ὅτι δὲν μεταβάλαμε τὸν ἀριθμὸ τῶν πειραματικῶν συνεργῶν (πράγμα πού θὰ ἦταν ἄλλωστε κάπως δύσκολο...: τὸ «μῆνυμα» τῆς μειονό-

τητας βρισκόταν στὸ κείμενο ὅπως καὶ στὶς προηγούμενες ἐρευνές μας: σὲ καμιά ἀπ' αὐτὲς δὲ χρησιμοποιούσαμε τὴ μέθοδο τῶν πειραματικῶν συνεργῶν). Στὴν ἐπιλογή μας γι' αὐτὸν τὸν τρόπο πειραματικοῦ χειρισμοῦ τῆς ἀνεξάρτητης μεταβλητῆς μας, μπορούμε νὰ δώσουμε δύο ἐξηγήσεις. Ἡ πρώτη εἶναι ὅτι αὐτὸ πού προσδίδει σὲ μιὰ κοινωνικὴ ὄντοτητα τὸ χαρακτηριστὴ τῆς μειονότητας εἶναι τὸ σύστημα ἀξιών πού διαθέτει, καὶ ὄχι ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν τῆς· ἡ δευτέρα βρίσκεται σὲ ὀρισμένες ἐργασίες πάνω στὸ μέγεθος μιᾶς πηγῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς πού ἐδειξαν (Wilder, 1977) ὅτι: «οἱ μηχανισμοὶ κοινωνικῆς ἐπιρροῆς δὲν ἐξαρτῶνται ἀπλά καὶ μόνον ἀπ' τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀτόμων πού ἐξασκοῦν μιὰ ἐπιρροή, ἀλλὰ κυρίως ἀπ' τίς παραστάσεις πού δημιουργοῦν τὰ ὑποκείμενα ἀναφορικά μὲ τίς σχέσεις πού ὑπάρχουν ἀνάμεσα στὰ ἄτομα αὐτά»...

Ὅσο γιὰ τ' ἀποτελέσματα αὐτοῦ τοῦ πειράματος, μᾶς φαίνονται σαφῆ: Ὅταν μόνον μιὰ μειονότητα ἐξασκεῖ τὴν ἐπιρροή της, ἡ εὐλύγισιά της στὴ διαπραγμάτευση τῶν συγκρούσεων ἔχει θετικότερο ἀντίτυπο στὴ γνώμη πού ὑποστηρίζει ἡ «σιωπηρὴ πλειοψηφία», ἀπ' ὅτι μιὰ ἀκαμψία στὴ διαπραγμάτευση. Ὅταν ὅμως δύο μειονότητες ἐξασκοῦν ταυτόχρονα τὴν ἐπιρροή τους, τὰ πράγματα εἶναι διαφορετικά. Ἀκόμα κι ὅταν δείχνουν ἀκαμπτές στὶς διαπραγματεύσεις τους, ἡ ἐπίδρασή τους στὴ «σιωπηρὴ πλειοψηφία» παραμένει τὸ ἴδιο σημαντικὸ ὅσο κι ὅταν δείχνοντοσαν πρὸ εὐλύγιστες στὴν ἀντιμέτωπιση τῶν συγκρούσεων.

Κατορθώσαμε δηλαδή νὰ «σπάσουμε» τὸ συνηθισμένον ἐπακόλουθο τῆς διαπραγμάτευσης... Ἀρκοῦσε γι' αὐτὸ νὰ μεταβάλουμε ἀπλά καὶ μόνον τίς κοινωνικὲς περιστάσεις μέσα στὶς ὁποῖες ἐγγράφεται ἡ ἀλληλεπίδραση τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς. Τὸ γεγονός ἐξἄλλου ὅτι τὸ δείγμα πού χρησιμοποιήσαμε σ' αὐτὸ τὸ πείραμα ἦταν νανομοίτυπο μὲ τὰ προηγούμενα, χωρὶς ν' ἀναγκαστοῦμε ν' ἀλλάξουμε πολιτιστικὸ πλαίσιο (διενεργήσαμε κι αὐτὴ μας τὴν ἔρευνα στὴν Ἑλβετία...), κάνει προβληματικὴ τὴν ἔρμηνεία πού μᾶς προτεῖναμε γιὰ νὰ ἐξηγήσουμε τὰ φαινόμενα τῆς διαπραγμάτευσης τῶν συγκρούσεων ἀπ' τίς μειονότητες...

—«Συnergασία καὶ ἀνταγωνισμὸς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς τῶν μειονοτήτων» (Papastamou, EKE, πρὸς ἔκδοσιν).

Ἐνα δεύτερο πείραμα (πού ἀναφέρεται κι αὐτὸ στὴ μὸλυνση τῆς ἀτμόσφαιρας) πραγματοποιήθηκε αὐτὴ τὴν φορὰ στὴν Ἑλλάδα. Θελήσαμε, μ' αὐτὸ, νὰ κατανοήσουμε καλύτερα τὸ φαινόμενο πού προκαλέσαμε στὴν προηγούμενη ἔρευνα. Ποιὸς ἦταν ὁ κοινωνιοψυχολογικὸς μηχανισμὸς πού σῆσθηκε ὑπεύθυνος γιὰ τὴ διαφορτικὴ διευθέτηση τῶν διαπραγματεύσεων τῶν συγκρούσεων ἀπ' τίς μειονότητες πού ἦρθαν στὴν ἐπιφάνεια; Ἡ τροποποίησις τοῦ κοινωνικοῦ πλαισίου μέσα στὸ ὁποῖο ἐγγράφε-

ται ή άλληλεπίδραση της κοινωνικής επιρροής άρκετά να έρμηνεύσει από μόνη της τώ πρώτοφανερώτα θετικά άποτελέσματα της άκαμψίας όταν δύο μειονότητες έξασκοΰν ταυτόχρονα την επιρροή τους;

Διατηρήσαμε λοιπόν σταθερή την *πολλαπλότητα* της διαδικασίας κοινωνικής επιρροής των μειονοτήτων, αλλά διασαφήνισαμε επίσης—πράγμα πού δέν κάναμε προηγουμένως—τίς διαφορετικές σχέσεις πού ύπήρχαν ανάμεσα σ' αυτές τίς δύο μειονότητες. Πληροφορούσαμε πιδ συγκεκριμένα τώ ύποκείμενα ότι οι δύο μειονότητες («πιδ καθεμιά τους είχε συντάξει από ένα κείμενο» πάνω στό θέμα της μόλυνσης της ατμόσφαιρας) συνεργάζόντουσαν μεταξύ τους ή βρισκόνησαν σέ άνταγωνισμό. Έξακολουθήσαμε δηλαδή νά περιορίζουμε τόν πειραματικό χειρισμό μας στό δύο πρώτα επίπεδα κοινωνιοψυχολογικής άνάλυσης. Βρισκόμαστε όμως αυτή τή φορά πιδ κοντά στό τρίτο επίπεδο, γιατί έπιχειρούμε (όσο συμβολικά ή άν γίνεται κάτι τέτοιο) νά εισαγάγουμε τώ χειρισμό τών μεταβλητών μας στό πείραμα αυτό, μέσω τών δια-ομαδικών σχέσεων.

Αυτό πού βγαίνει άπ' τήν έρευνά μας είναι ότι ή άκαμψία στή διαπραγμάτευση προκαλεί, έν γίνει, μεγαλύτερη επίδραση άπ' ό,τι μια εύλγιστη διαπραγμάτευση τών συγκρούσεων. Πιά άλλη μιά φορά βρισκόμαστε μπροστά στό άδιώφευστο πλέον γεγονός της μή-γενίκευσης τών «ιδιών» χαρακτηριστικών της μιας ή της άλλης μορφής διαπραγμάτευσης τών συγκρούσεων. Έχουμε όμως έδώ ένα άκόμα συμπληρωματικό στοιχείο. Ένώ στην προηγούμενη έρευνα ή ταυτόχρονη έξάσκηση κοινωνικής επιρροής από δύο μειονότητες έπέφερε μιά άδιαφοροποίηση ως πρds τών αντίχτυπο τών μειονοτήτων στή γνώμη της «σιωπηρής πλειοψηφίας» (άνεξάρτητα άπ' τήν εύλογισία ή τήν άκαμψία πού χαρακτηρίζει τή δράση τους), έχουμε έδώ μιά πλήρη άναστροφή τού «συνηθισμένου» μέχρι τώρα φαινομένου διαπραγμάτευσης... Σέ τί όφείλεται αυτό; Στην άλλαγή τού πολιτιστικού πλαισίου στό όποιο διεξάγεται αυτή τή φορά ό πειραματισμός μας; Ή στην άμεση και ρητή πληροφόρηση τών ύποκειμένων άναφορικά μέ τίς διατηρητές σχέσεις μεταξύ τών δύο μειονοτήτων-πλητών κοινωνικής επιρροής;

Έχουμε λόγους νά θεωρούμε ότι ή δεύτερη έρμηνεία πλαισιάζει περισσότερο στην πραγματικότητα. Μεταξύ τών άλλων, τίς έργασίες τού Wilder (1977) πού δείχνουν ότι οι μηχανισμοί κοινωνικής επιρροής διευθετούνται σ' ένα μεγάλο μέρος τους από τίς παραστάσεις τών ύποκειμένων γιά τίς σχέσεις πού διατηρούν μεταξύ τους οι πηγές της. Χωρίς νά σημαίνει βέβαια αυτό ότι συμεριζόμαστε τήν άποψη πώς τώ φαινόμενα της κοινωνικής επιρροής έξαρτώνται σχεδόν άποκλειστικά από ένδο-ατομικούς και δια-ατομικούς συντελεστές (παρεξήγηση στην όποία μπορεί νά όδηγήσει ή άναφορά μας

στόν όρο *παραστάσεις*· πού στην καλύτερη περίπτωση παραπέμπει στό δεύτερο, δια-ατομικό επίπεδο κοινωνιοψυχολογικής άνάλυσης). Πιστεύουμε ότι ή έρευνα πού θ' άκολουθήσει και πού εισάγει άμεσα πιά τήν ιδεολογία (στον πειραματισμό μας) σά θεμελιώδη συντελεστή διευθέτησης τών φαινομένων κοινωνικής επιρροής τών μειονοτήτων, θά δικαιώσει αυτή μας τήν άντίληψη.

Πρέπει όμως, ή επιβάλλεται, νά έπισημάνουμε επίσης πώς άν και τώ γεγονός ότι ξεφυγάμε σ' αυτό τώ πείραμα άπ' τήν έλβετική παραδοσιακή «ούδετερότητα» δέ μπορεί από μόνο του νά έρμηνεύσει τώ άποτελέσματά μας (γιατί τότε πώς έξηγούνται τώ φαινόμενα πού έβγαλε στην έπιφάνεια ή προηγούμενη έρευνα;), δέν παύει ν' άποτελεί πολύτιμο ένδεικτικό στοιχείο της καθοριστικής έπέμβασης της ιδεολογίας στις διαδικασίες κοινωνικής επιρροής ειδικότερα, και στην κοινωνική ψυχολογία γενικότερα. Υπογραμμίζει μέ άλλα λόγια τή *σχετικότητα* της εύρηματικής ή αντικειμενικής άξίας τών διαφόρων στρατηγικών επιρροής τών μειονοτήτων. Πράγμα πού γιά τήν Παραδοσιακή Κοινωνική Ψυχολογία άντιμετωπίζεται σά βασικό μενέκτημα της προσπάθειας δικαίωσης μίας θεωρίας· αλλά πού γιά τούς ύποστηρικτές της *Κοινωνιοψυχολογίας*—κι άνήκομε σ' αυτή τήν κατηγορία έρευνήτων—άποτελεί μιά άπ' τίς βασικότερες προσφορές της πειραματικής διερεύνησης στην έδραίωση τών θεωρητικών προϋποθέσεων ένός μοντέλου.

—«Όταν ή εύλογισία μίας μειονότητας στή διαπραγμάτευση τών συγκρούσεων, άποτελεί κίνδυνο γιά τή διάδοση ένός νέου κοινωνικού συστήματος άξιών: Ψυχολογικοποίηση, άλλοτριωτική λειτουργία της (άρχουσας) ιδεολογίας» (Papastamou, 1979).

Φαίνεται πλέον ξεκάθαρα ότι είναι άδύνατο νά περιορίσουμε τή διαπραγμάτευση τών μειονοτήτων

—και κατά συνέπεια τή θεωρητική και πειραματική της προσέγγιση—άλλά και μόνο στις δια-προσωπικές σχέσεις, όπως πιστεύαμε στό ξεκίνημα τών έργασιών μας. Φαίνεται άντίθετα ότι ή λειτουργία της καθορίζεται κυρίως άπ' τίς κοινωνικές περιστάσεις ή άπ' τίς δια-ομαδικές σχέσεις πού δημιουργούνται στή διάρκεια της κοινωνικής άλληλεπίδρασης. Κι ότι, τέλος, αυτή ή διαπραγμάτευση τών συγκρούσεων άπ' τίς μειονότητες παίρνει διαφορετικές σημασίες άνάλογα μέ τίς κινητοποιούμενες ιδεολογικές διευθετήσεις.

Επιβάλλεται, μ' άλλα λόγια, νά δοΰμε πώς θά μπορούσαμε νά «σπάσουμε» τώ συνηθισμένο πειραματικό έπακόλουθο της διαπραγμάτευσης, χωρίς ν' άναγκαστούμε νά προσφύγουμε σέ μιά μεταβολή τών κοινωνικών περιστάσεων μέσα στις όποιες άνελίσσεται ή διαδικασία κοινωνικής επιρροής, και χωρίς νά είμαστε ύποχρεωμένοι νά έπεμβαίνουμε ένεργά στις πιθανές δια-ομαδικές σχέσεις πού άναπτύσσονται ανάμεσα στους διάφορους φορείς κι

ἐκφραστὲς τοῦ συστήματος ἀξιών μιᾶς ἢ περισσό-
τερον μειονοτήτων.

Ἀναφερόμενοι στὶς δύο τελευταῖες ἐρευνες ὑπο-
θέσαμε, εἰδικότερα, ὅτι ἂν ἡ ἄκαμψία μιᾶς ἢ περισ-
σότερως μειονοτήτων ὀδηγεῖ τὰ ὑποκείμενα νὰ δη-
μιουργοῦν μιὰ «ἀρνητική» εἰκόνα γὰ τὴν (τίς) πη-
γὴ(ές) κοινωνικῆς ἐπιρροῆς—φαινόμενο πού εἰδι-
κῆς μετρήσεις ἐπαληθεύουν γιὰ ὄλους τοὺς μέχρι
τώρα πειραματισμοὺς μας—, ἡ σημασία πού παίρ-
νει αὐτὴ ἡ εἰκόνα γιὰ τὰ ὑποκείμενα δὲν εἶναι πάντα
ἡ ἴδια· προκαλεῖ κατὰ συνέπεια μιὰ διαφοροποιη-
μένη ἐπίδραση τῆς ἴδιας (ἄκαμπτης) στρατηγικῆς
κοινωνικῆς ἐπιρροῆς.

Ἄν ἀληθεύει ἡ πεποθησιή μας ὅτι οἱ διαφορετι-
κῆς σημασίες πού ἀποδίδονται ἀπ' τὴ «σιωπηρὴ
πλειοψηφία» (τὸ πειραματικὸ μὲς δεῖγμα) σ' αὐτὴ
τὴν πάντα ἀρνητικὴ εἰκόνα τῆς ἄκαμψίας ὀφείλε-
ται κατὰ κύριο λόγο σὲ ἰδεολογικῆς διευθετήσεως
τῆς ἀλληλεπίδρασης κοινωνικῆς ἐπιρροῆς, ἠθρεπε
νὰ βρούμε τὰ ἴδια ἀποτελέσματα ἀκόμα κι ὅταν
μόνο μιὰ μειονότητα ἐξασκεῖ μιὰ ἐπιρροή (διαδί-
δοντας τὸ «καινοτόμο» κοινωνικὸ σύστημα ἀξιών
της). Ἄρκει νὰ λάβουμε ὑπόψη στὸν πειραματισμὸ
μας αὐτὸ τὸ συντελεστὴ διευθέτησης.

Σ' αὐτὸ ἀκριβῶς ἀποβλέπει ἡ τελευταία ἐρευνα
πού τὰ περιγράψουμε ἐδῶ. Ἐπιχειρήσαμε πὺ ὅσο
επεκρινόμενα νὰ εἰσαγάγουμε σ' αὐτὸ μὲς τὸ πείραμα
ἕνα ἀπ' τοὺς ἰδεολογικοὺς μηχανισμοὺς πού κινη-
τοποιεῖ ἡ «ἐξουσία» γιὰ νὰ ξεπεράσει καὶ νὰ ἐξου-
δετερώσει τὴν ἐπικίνδυνη γιὰ τὴν «ἐλικράτεια»
τῆς δράσεως τῶν μειονοτήτων.

Τὸ ἰδεολογικὸ λοιπὸν μέσο ἀόκρυφης τῆς ἀντα-
γωνιστικῆς σχέσης μεταξύ τῆς «ἐξουσίας» καὶ τῆς
μειονότητας πού ἐπικαλούμαστε ἐδῶ (γιὰ τὸ θεω-
ροῦμε ἄρρηκτα συνδεδεμένο μὲ τὰ φαινόμενα πού θέ-
λουμε νὰ ἐξηγήσουμε), ἦταν ἡ διαδικασία *φυσικο-
ποίησης* στὴν ὁποία προσφεύγει πολλῆς φορῆς ἡ
«σιωπηρὴ πλειοψηφία» κάτω ἀπ' τὴν ἐπήρεια τῆς
ἄρχουσας ἰδεολογίας.

Πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι μὲ τὸν ὄρο «φυσικο-
ποίηση» ἀναφερόμαστε σ' ἐκεῖνο τὸ μηχανισμὸ πού
ἐπικαλεῖται καὶ χρησιμοποιεῖ τὸ κοινωνικὸ σύστη-
μα γιὰ ν' ἀνοσιποθηθεῖ στὴν κοινωνικὴ παρέκκλι-
ση, προσπαθώντας νὰ καταστρέψει τὴν ἐγκυρότητα
τοῦ «μηνύματός» της. Αὐτὸς ὁ μηχανισμὸς στὴν
πραγματικότητα συνίσταται στὸ ν' ἀποδίδει τίς αἰ-
τίες τῆς συμπεριφορᾶς καὶ τὸ μνῆμα τῶν ὄσων φο-
ρέων παρεκκλίνουν κοινωνικά, σὲ σύμφυτες, ἀμε-
τάβλητες, «φυσιολογικῆς» ιδιότητες τῆς ἰδιοσυγ-
κρασίας τους. Ἐπιτρέπει ἔτσι σὺ κοινωνικὸ σύ-
στημα νὰ μὴ παίρνει στὰ σοβαρὰ τὸ περιεχόμενο
μιᾶς καινοτομίας. Ἄς σημειώσουμε ἐπίσης ὅτι ἡ
διαδικασία φυσικοποίησης μπορεῖ νὰ πάρει καὶ
παίρνει, διάφορες μορφές: τὴ μορφή μιᾶς *βιολογι-
κοποίησης*, μιᾶς *ψυχολογικοποίησης*, μιᾶς *κοινο-
νολογικοποίησης*, ἢ ἀκόμα καὶ μιᾶς *κοινωνιοψυ-*

χολογικοποίησης... Τὰ καθημερινὰ παραδείγματα
παρόμοιων φαινομένων δὲν εἶναι καὶ τόσο σπάνια:
«αὐτὸς εἶναι μαῦρος...», «γυναίκα...», «τρελ-
λὸς...», «συνδικαλιστὴς...», κτλ. Δὲ χρειάζεται
λοιπὸν νὰ ἐπιμενεῖμε περισσότερο γιὰ ν' ἀποδει-
ξοῦμε τὴν ἀληθοφάνειά τους.

Στὰ δύο τελευταῖα πειράματα ἐπιχειρήσαμε, ὀ-
πως ἔγινε φανερό, νὰ μειώσουμε στὸ ἐλάχιστο τὸν
κίνδυνο μιᾶς τέτοιας διαδικασίας. Ἄποδίδαμε δη-
λαδὴ τὸ κείμενο σὲ δύο διαφορετικῆς μειονότητας
ἔτσι ὥστε νὰ ἐμποδίσουμε—ὅσο κάτι τέτοιο εἶναι
δυνατὸν—τὰ ὑποκείμενα νὰ ἐξηγήσουν τὸν περιθω-
ριακὸ τὸν χαρακτήρα μὲ προσωπικῆς, σύμφυτες ἰ-
διότητες τῶν συγγραφέων του. Ποῖός ἦταν ὁ πειρα-
ματικὸς χειρισμὸς στὸν ὁποῖο προσφύγαμε γιὰ νὰ
ὀλοποιήσουμε αὐτὸν τὸν ἰδεολογικὸ μηχανισμό;

Τὰ ὑποκείμενα διάβαζαν ἕνα κείμενο (τὸ ἴδιο μὲ
αὐτὸ πού χρησιμοποιήσαμε στὰ προηγούμενα πει-
ράματά μας) τὸ ὁποῖο ἀποδίδαμε σὲ μιὰ μειονότη-
τα. Ἀνάλογα μὲ τῆς πειραματικῆς συνθήκες, ἄλλο-
τε ἦταν εὐλύγιστο στὴ διαπραγμάτευση τῶν συγ-
κρούσεων, κι ἄλλοτε ἄκαμπτο. Λίγο πρὶν τὰ ὑπο-
κείμενα μὲ μὲς ἀρχίζουν νὰ διαβάζουν τὸ κείμενο πού
τοὺς ἀντιστοιχοῦσε, τοὺς ἐξηγοῦσαμε ὅτι κατὰ τὴ
διάρκεια τῆς ἀνάγνωσης ἔπρεπε νὰ προσδιορίσουν
τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς προσωπικότητας τῶν με-
λῶν αὐτῆς τῆς μειονότητας πού εἶχαν συντάξει τὸ
κείμενο (συνθήκη *ψυχολογικοποίησης*)· ἢ ὅτι ἔπρε-
πε νὰ ἐπισημύουν τίς κεντρικῆς ἰδέες πού ἐξέφρα-
ζε τὸ κείμενο αὐτὸ (συνθήκη *μη-ψυχολογικοποίη-
σης*).

Ὅταν ἀναγκάσαμε τὰ ὑποκείμενα νὰ *ψυχολογι-
κοποιήσουν*, παρατηρήσαμε μιὰ γενικὴ μείωση τῆς
ἐπιρροῆς πού εἶχε ἡ μειονότητα στὴ γνώμη τους.
Ἄντιπαρα, ὅταν τὰ ὑποκείμενα δὲν ἦταν ὑποχρεω-
μένα νὰ προστρέξουν σὲ μιὰ τέτοια διαδικασία *ψυ-
χολογικοποίησης* γιὰ νὰ ἐρμηνεύσουν τὴν περιθω-
ριακότητα ἐνὸς μηνύματος, ἡ ἐπίδραση τῆς μειονό-
τητας πού διαδίδει τὸ μήνυμα αὐτὸ εἶναι αἰσθητὰ
πὺ σημαντικὴ. Βλέπουμε δηλαδὴ ὅτι, ὅπως τόχαμε
ὑποθέσει, ἡ *ψυχολογικοποίηση* ἀποτελεῖ σοβαρὸ
ἐμπόδιο στὴν ὁμαλὴ διάδοση μιᾶς καινούργιας
νόρμας πού πάει ἐναντία στὰ κοινὰ παραδεγμένα.

Ὅσο γιὰ τίς ἐπιπτώσεις τῆς *ψυχολογικοποίησης*
στὴ λειτουργία τοῦ μηχανισμοῦ τῆς διαπραγμάτευ-
σης τῶν συγκρούσεων ἀπ' τίς μειονότητες, ἀποδει-
χθηκαν ἰδιαίτερα ἐντονες καὶ καθοριστικῆς. Στὶς
συνθήκες *μη-ψυχολογικοποίησης* πρῶτα, πού μπο-
ροῦμε νὰ συγκρίνομε μὲ τίς προηγούμενες ἐρευνες
ὅπου μόνο μιὰ μειονότητα ἀσχοῦσε τὴν ἐπιρροή
της, ἀντιμετωπίζομε τὸ ἴδιο γνωστὸ φαινόμενο: ἡ
ἄκαμψια διαπραγμάτευσης παρεμποδίζει αἰσθητὰ
τὴ διάδοση τοῦ συστήματος ἀξιών τῆς μειονότη-
τας, συγκριτικὰ μὲ μιὰ εὐλύγισια στὴ διαπραγμά-
τευση πού φαίνεται ὅτι διευκολύνει μᾶλλον μιὰ τέ-
τοια διάδοσι. Τὰ πράγματα εἶναι τελείως διαφορε-

τικά όμως, στις συνθήκες ψυχολογικοποίησης. "Όχι μόνο ή γενική έπιρροή τής μειονότητας στη γνώμη τής «σιωπηρής πλειοψηφίας» μειώνεται σημαντικά όταν τά μέλη αυτής τής τελευταίας προβαίνουν στην έρμηνεία του κοινοτόμου μηνύματος—άποδιδοντάς το στά σύμφωτα χαρακτηριστικά τών συγγραφέων του—άλλά έπιπλέον ή μείωση αυτή φαίνεται νά προέρχεται κυρίως από τήν εύλυγισία τής μειονότητας στη διαπραγμάτευση τών συγκρούσεων (πού προκαλεί στη διάρκεια τής κοινωνικής άλληλεπίδρασης τό γεγονός ότι ύποστηρίζεται μιά αντίφατική, ως πρός τίς θεσπισμένες άρχές, άποψη).

Γιά νά γίνουμε σαφέστεροι, πρέπει νά έπιμείνουμε στό γεγονός ότι ή ψυχολογικοποίηση έπιφέρει μιά έξίσωση κοινωνικής έπιρροής μεταξύ τών δύο μορφών διαπραγμάτευσης τών συγκρούσεων. "Η σύγκριση τών πειραματικών συνθηκών άναφορικά μέ τόν αντίτυπο τής μειονότητας στη γνώμη τών μέλων (ύποκειμένων) τής «σιωπηρής πλειοψηφίας», διασαφηνίζει περισσότερο τήν κατάσταση.

Συγκεκριμένα, ή διαδικασία ψυχολογικοποίησης φαίνεται νά μή δρά μέ τρόπο καθοριστικό στη λειτουργία τής άκαμπτής έκδοχής τών διαπραγματεύσεων. "Η έπιρροή τών όποια προκαλεί παραμένει άμετάβλητη, είτε τά ύποκείμενα ψυχολογικοποιούν τό μήνυμα τής μειονότητας είτε όχι. "Η εύλυγισία όμως στη διαπραγμάτευση τών συγκρούσεων έξαρτάται άναμφίβολα άπ' αυτήν τήν ιδεολογική διευθέτηση τής κοινωνικής έπιρροής τών μειονοτήτων. Στη συνθήκη ψυχολογικοποίησης δηλαδή, παρατηρούμε ότι ό αντίτυπος αυτής τής μορφής διαπραγμάτευσης στη γνώμη τών ύποκειμένων μειώνεται σημαντικά, κι έξίσώνεται μ' αυτό πού (σχετικά χαμηλό) προκαλεί μιά μειονότητα ή όποια αντιμεταπίζει μ' άκαμψία κι άδιαλλαξία τίς συγκρούσεις μέ τή «σιωπηρή πλειοψηφία».

Φαίνεται λοιπόν ότι ή έρμηνεία του περιθωριακού χαρακτήρα του μηνύματος μιάς μειονότητας μέ όρους ψυχολογικούς (μέ όρους δηλαδή πού είναι «άδριου» και σύμφωτοι τής πηγής έπιρροής) ένισχύει τή λειτουργία τής άρχουσας ιδεολογίας. Πράγμα πού κάνει τά ύποκείμενα—μέλη τής «σιωπηρής πλειοψηφίας» νά ύποτιθούν τό κοινοτόμο περιεχόμενο του μηνύματος. Τά οδηγεί δηλαδή σέ μιά διαδικασία μυστικοποίησης, άπόκρυψης και κάλυψης τής άξίας του σάν έναλλακτική κοινωνική τοποθέτηση, και προκαλεί έτσι μιά αντιμετώπιση άρνησης ή άγνοιας του καινούργιου συστήματος άξιών πού διαδίδεται άπ' αυτήν τή μειονότητα.

4. γενικά συμπεράσματα

Στην άρχή αυτού του άρθρου έπισημάναμε τό στόχο πού είχαμε θέσει: νά δείξουμε τήν άναγκαιό-

τητα μιάς καθαρά *κοινωνιοψυχολογικής* προσέγγισης όρισμένων φαινομένων πού κατά κανόνα άποτελούν τόν άποκλειστικό τομέα διερεύνησης τής *Κοινωνικής Ψυχολογίας*. Έπιμείναμε έπίσης στό γεγονός ότι γιά νά δημιουργηθεί μιά τέτοια κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση, είναι άναγκαίο νά έπιχειρηθεί μιά διάρθρωση τών επιπέδων στά όποια τοποθετούν οι κοινωνικοί ψυχολόγοι τίς έρμηνείες τους γιά τά έκάστοτε φαινόμενα πού τούς άπασχόλησαν και τούς άπασχολούν άκόμα.

Κρίναμε σκόπιμο λοιπόν νά παρουσιάσουμε ένα μέρος άπ' τίς έρευνες πού διενεργήσαμε τελευταία πάνω στην κοινωνική έπιρροή τών μειονοτήτων. "Όχι γιατί θεωρούμε ότι άποτελούν ύπόδειγμα μιάς διαρθρωτικής κοινωνιοψυχολογικής προσέγγισης... "Αλλά γιατί πιστεύουμε ότι αυτό τό συγκεκριμένο παράδειγμα θά μπορούσε ν' άπεικονίσει τήν άναγκαίατητα και τή χρησιμότητα μιάς τέτοιας πορείας στις πειραματικές και θεωρητικές διερευνήσεις ενός κοινωνικού ψυχολόγου.

Στις πρώτες μας έρευνες, έπηρεασμένοι άπ' τό κυρίαρχο ρεύμα τής κοινωνικής ψυχολογίας, ένδιαφερθήκαμε κυρίως γιά τό πώς ένα φαινόμενο, όπως ή δράση τών μειονοτήτων, βιώνεται άπ' τά άτομα, καθώς και ποιές ψυχολογικές αντιδράσεις μπορεί νά προκαλέσει σ' αυτά.

Βρισκόμαστε δηλαδή στά δύο πρώτα επίπεδα κοινωνιοψυχολογικής άνάλυσης: στό ένδο-ατομικό και στό δια-ατομικό επίπεδο. "Ας υπενθυμίσουμε ότι στην προσπάθειά του νά ξεπεράσει τό πρόβλημα πού δημιουργήθηκε σχετικά μέ τή σταθερότητα συμπεριφοράς, ό Mugny (1972-1973, 1974) πρότεινε ένα διαχωρισμό άνάμεσα στό *ύφος συμπεριφοράς* και τίς *μορφές διαπραγμάτευσης*. Κι ότι έποφάνθηκε (βάσις μόνος σέ πειραματικά δεδομένα) ότι μόνο μιά εύλυγισία στις διαπραγματεύσεις μιάς μειονότητας (σέ συνδυασμό μέ μιά σταθερότητα στη συμπεριφορά τής) μπορεί νά τής έπιτρέψει μιά θετική επίδραση πάνω στη γνώμη τής «σιωπηρής πλειοψηφίας». Έπιχειρήσαμε μέ τή σειρά μας νά έρμηνεύσουμε τήν αντίφαση πού δημιουργήθηκε άνάμεσα στις έρευνες αυτού του συγγραφέα και τίς δικές μας (όπου βρήκαμε ότι μιά άκαμψία στις διαπραγματεύσεις τών μειονοτήτων δέν προκαλεί άναγκαστικά άρνητικά άποτελέσματα).

Δείξαμε, πιό συγκεκριμένα, ότι ό καθοριστικός κοινωνιοψυχολογικός παράγοντας τής δράσης τών μειονοτήτων δέν ήταν—όπως πιστεύαμε άρχικά— ή μορφή διαπραγμάτευσης *αυτή καθαυτήν*, αλλά ή *εικόνα* πού δημιουργεί στά ύποκείμενα. Πέρασαμε δηλαδή από ένα καθαρά ένδο- και δια-ατομικό επίπεδο άνάλυσης, σ' ένα μεταβατικό στάδιο όπου (δειλά στην άρχή, σαφέστερα άργότερα) εισάγαμε τή σημαντικότητα τών δια-ομαδικών σχέσεων στη διερεύνηση τών φαινομένων τής κοινωνικής έπιρροής τών μειονοτήτων.

Ἵρισμένα προβλήματα ὁμως ἀναφορικά μέ τήν ἔρμηνεια μερικῶν πειραματικῶν γεγονότων μάς ὤθησαν νά εἰσαγάγουμε μέ τρόπο ἀκόμα πιό ἐκδηλο, στόν πειραματικό χειρισμό τῶν ἀνεξάρτητων μεταβλητῶν μας, αὐτή τή φορά, τίς δια-ομαδικές σχέσεις πού υπάρχουν μεταξύ τῶν φορέων οἱ ὁποῖοι συμμετέχουν στήν ἀλληλεπίδραση τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς. Εἶδαμε ἔτσι ὅτι δέν εἶναι οὔτε καί ἡ εἰκόνα, πού ἔχουν σχηματίσει τά μέλη τῆς «σιωπηρῆς πλειοψηφίας» γιά τή μειονότητα, αὐτό πού καθορίζει τήν ἔκβαση τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεπίδρασης, ἀλλά ἡ σημασία πού προσλαμβάνει αὐτή ἡ εἰκόνα γιά τόν κοινωνικό φορέα στόν ὁποῖο ἀπευθύνεται ἡ διάδοση τοῦ νέου συστήματος ἀξιών ἀπ' τή μειονότητα. Ἄρχίζει νά διαφαίνεται δηλαδή, ἀμυδρά εἶναι ἀλήθεια, ὁ σημαντικός ρόλος πού μπορεῖ νά παίξει ἡ λειτουργία τῆς ἰδεολογίας στά φαινόμενα πού μάς ἀπασχολοῦν.

Γιά νά ἐπιβεβαιώσουμε λοιπόν αὐτή τή διαίσθησή μας, ἐπιχειρήσαμε νά εἰσαγάγουμε πειραματικά σέ μιὰ ἔρευνα αὐτόν τόν συντέλεστή διευθέτησης τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς τῶν μειονοτήτων. Ἐτσι βρεθήκαμε στό τέταρτο ἐπίπεδο κοινωνιοψυχολογικῆς ἀνάλυσης.

Εἶναι σαφές ὅτι ἔχουμε ἀκόμα πολύ δρόμο νά διανύσουμε προτού φτάσουμε σέ μιὰ πλήρη κατανόηση (ἄν καί τῆτοιο εἶναι ποτέ ἐφικτό) ἐνός τόσο σύνθετου φαινομένου. Αὐτό πάντως πού φαίνεται σίγουρο εἶναι ὅτι δέ μπορεῖ νά μελετηθεῖ ἱκανοποιητικά (ὅπως καί κάθε ἄλλο κοινωνιοψυχολογικό φαινόμενο) χωρίς μιὰ διαρθρωτική ἐποψη πού νά χαρακτηρίζει τήν πειραματική καί θεωρητική του προσέγγιση. Ἐνα μόνο ἐπίπεδο ἀνάλυσης δέν εἶναι σέ θέση νά ἐξηγήσει τό πολλαπλό καί σύνθετο μιᾶς κοινωνιοψυχολογικῆς διαδικασίας· καί τά τέσσερα ἐπίπεδα εἶναι ἀπαραίτητα, γιάτι καθένα ἐρμηνεύει μιὰ διαφορετική ὄψη τοῦ ἴδιου ἀκριβῶς φαινομένου.

Ἄς πάρουμε γιά παράδειγμα τά συμπεράσματα στά ὁποῖα μάς ὡδήγησαν τ' ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν πού ἐξετάζουμε στό ἄρθρο αὐτό, καί πού δέν ἀφήνουν καμιὰ ἀμφιβολία ὡς πρὸς τήν ἀναγκαῖότητα μιᾶς τέτοιας προσέγγισης στήν κοινωνική ψυχολογία.

Οἱ διαδικασίες κοινωνικῆς ἐπιρροῆς τῶν μειονοτήτων ἐγγράφονται στίς σχέσεις πού ἀναπτύσσονται ἀνάμεσα στίς ὁμάδες οἱ ὁποῖες κατέχουν διαφορετικές κοινωνικές θέσεις. Γιά νά δικαιολογηθοῦν καί νά ἐξηγηθοῦν αὐτές οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στίς ὁμάδες, διαδίδονται διάφορες ἰδεολογικές παραστάσεις στή «σιωπηρῆ πλειοψηφία» (πού ἄς τό ὑπενθυμίσουμε, μέχρι ἕνα ὀρισμένο σημείο τίς ἀποδέχεται). Πρόκειται γιά κοινωνικούς κανόνες πού καθορίζουν τήν ἀνέλιξη τῶν σχέσεων κοινωνικῆς ἐπιρροῆς. Οἱ περιστάσεις, πάλι, μέσα στίς ὁποῖες ἐξασκούν τήν ἐπιρροή τους οἱ μειονότητες δέν εἶναι

ξένες πρὸς τίς ὑπόλοιπες σχέσεις· παίρουν τή σημασία τους μέσα ἀπό σχέσεις ἐξουσίας καί κοινωνικῶν ἀνταγωνισμῶν· ἐνῶ οἱ νόρμες ἰδεολογικῆς ὕφης (ὅπως ἡ φυσικοποίηση τῆς κοινωνικῆς παρέκκλισης) προσανατολίζουν καθοριστικά τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἡ «σιωπηρῆ πλειοψηφία» ἀνταλαμβάνει τίς μειονότητες. Συγκεκριμένα, φάνηκε ὅτι ἡ κοινωνικῆ νόρμα φυσικοποίησης εἶναι ἀπαραίτητη γιά τήν ἔρμηνεια τῆς κανονικότητας μέ τήν ὁποῖα ἐμφανίζονται τά γνωστά φαινόμενα τῆς ἀκαμψίας τῶν μειονοτήτων στή συμπεριφορά τους. Ἀπέναντι σέ τέτοιες μορφές διαπραγμάτευσης, ἡ «σιωπηρῆ πλειοψηφία» ἔχει τήν τάση νά διοργανώνει τίς παραστάσεις της μέ ἐπίκεντρο τό μπλοκάρισμα τῶν διαπραγματεύσεων, καί νά τό ἀποδίδει σέ σύμφυτες ἰδιότητες τῆς πηγῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς.

Τά ἴδια κοινωνιοψυχολογικά φαινόμενα πού ἀπορρέουν ἀπ' αὐτές τίς ἔρευνες ὑποδηλώνουν μιὰ συνεχῆ διαλεκτική ἀνάμεσα στά διάφορα ἐπίπεδα ἀνάλυσης. Ὅχι μόνο τό καθένα ἀπ' αὐτά ἔχει λόγο ὑπαρξης, ἀλλά ἐπιβάλλεται καί μιὰ διάρθρωση μεταξύ τους. Μόνο τότε μπορούμε ν' ἀντιληφθοῦμε τή συνθετότητα πού διέπει τά φαινόμενα τῆς κοινωνικῆς ἐπιρροῆς τῶν μειονοτήτων· ἀκριβῶς γιάτι αὐτή ἐγκείται στίς πολλαπλές διασυνδέσεις μεταξύ τῶν ἐνδο-ατομικῶν, δια-ατομικῶν, δια-ομαδικῶν καί ἰδεολογικῶν συντελεστῶν διευθέτησης τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεπίδρασης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Althusser, L. (1976). *Positions*, Editions Sociales, Paris.
- Asch, S.E. (1956). «Studies on Independence and Conformity: A Minority of One against a Unanimous Majority», *Psychological Monographs*, 70, 416.
- Bales, R.F. (1955). «Adaptive and Integrative Changes as Sources of Strain in Social Systems», in Hare, A.P., Borgatta, E.F., Bales, R. F. (eds), *Small Groups: Studies in Social Interaction*, New York, Knopf, 127-131.
- Bonacich, P. (1976). «Secrecy and Solidarity», *Sociometry*, 39, 3, 200-208.
- Back, K.W., Davis, K.E. (1965). «Some Personal and Situational Factors Relevant to the Consistency and Prediction of Conforming Behaviors», *Sociometry*, 28, 227-240.
- Di Vesta, F.J. (1959). «Effect of Changes in Self-esteem upon Impulsiveness and Deliberation in Making Judgements», *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 58, 348-356.
- Doise, W. (1976). *L'articulation psychosociologique et les relations entre groupes*, Bruxelles, De Boeck.
- Doise, W. (1978). «Images, représentations, idéologies et expérimentation psychosociologique», *Social Science Information*, 17, 1, 41-69.
- Doise, W., Moscovici, S. (1969-1970). «Approche et évitement du déviant dans des groupes de cohésion différent», *Bulletin de Psychologie*, 23, 9-10, 522-525.
- Festinger, L. (1950). «Informal Social Communication», *Psychological Review*, 57, 271-282.

- Franklin, J. (1975), *Le discours du pouvoir*, Union générale d'édicions, collection 10/18.
- Hare, A.P. (1965), *Handbook of Small Group Research*, Free Press of Glencoe, New York.
- Harvey, O.J., Consalvi, C. (1960), «Status and Conformity to Pressure in Informal Groups», *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 60, 182-187.
- Hochbaum, G.H. (1954), «The Relation between the Group Member's Self Confidence and Their Reaction to Group Pressure to Uniformity», *American Sociological Review*, 19, 678-687.
- Hollander, E.P. (1960), «Competence and Conformity in the Acceptance of Influence», *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 61, 360-365.
- Jones, E., Gerard, H.B. (1967), *Foundations of Social Psychology*, Willey and Sons, New York.
- Moscovici, S. (1972), «L'homme en interaction: machine à répondre ou à inférer?», in Moscovici, S., *Introduction à la psychologie sociale*, Paris, Larousse, tome 2, 59-81.
- Moscovici, S. (1976), *Social Influence and Social Change*, Academic Press, London-New York.
- Moscovici, S. (1979), «Psychologie des minorités actives», Paris, PUF.
- Moscovici, S., Faucheux, C. (1972), «Social Influence, Conformity Bias and the Study of Active Minorities», in Berkowitz, L. (ed), *Advances in Experimental Social Psychology*, Academic Press, London-New York, vol. 6, 149-202.
- Moscovici, S., Lage, E. (1976), «Comparaison de l'influence majoritaire et minoritaire dans un groupe», *European Journal of Social Psychology*, 6-2, 149-174.
- Moscovici, S., Lage, E., Naffrechoux, M. (1969), «Influence of a Consistent Minority on the Responses of a Majority in a Color Perception Task», *Sociometry*, 32, 365-379.
- Moscovici, S., Ricateau, P. (1972), «Conformité, minorité et influence sociale», in Moscovici, S., *Introduction à la psychologie sociale*, Paris, Larousse, tome 1, 139-191.
- Mugny, G. (1974), *Négociations et influence minoritaire*, mimeo, thèse de doctorat, Genève.
- Mugny, G., Papastamou, S. (1975-1976), «A propos du crédit idiosyncrasique chez Hollander: Conformisme initial ou négociation?», *Bulletin de Psychologie*, 325, 29, 18, 970-976.
- Mugny, G., Papastamou, S. (1980), «When Rigidity Does Not Fail: Individualization and Psychologization as Resistances to the Diffusion of Minority Innovation», *European Journal of Social Psychology*, 10.
- Mugny, G., Pierrehumbert, B., Zubeil, R. (1972-1973), «Le style d'interaction comme facteur de l'influence sociale», *Bulletin de Psychologie*, 307, 26, 14-16, 789-793.
- Papastamou, S. (1979), «Stratégies d'influence minoritaires et majoritaires, mimeo», thèse de doctorat, Paris.
- Wilder, D.A. (1977), «Perception of Groups, Size of Opposition, and Social Influence», *Journal of Experimental Social Psychology*, 13, 253-268.